

KERESZTÉNY MAGVETŐ

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:

PÉTERFI DÉNES ÉS KOVÁCS JÁNOS.

FŐMUNKATÁRSÁK:

KANYARÓ FERENCZ, DR. GÁL KELEMEN, GÁLFI LÓRINCZ.

XXXIII. KÖTET.

KOLOZSVÁR

AJTAI K. ALBERT MAGYAR POLGÁR KÖNYVNYOMDÁJA

1898.

TARTALOM.

I. Egyházi dolgozatok.

Egyh. beszéd. (Nemzeti ünnepre.) Ürmösi Kálmán	203
Erzsébet királyné. (Gyászbeszéd.) Péterfi Dénes	237
Házfelavatási beszéd. Ürmösi Sándor	346

II. Hittaniak, bölcselmiek.

Masudi Manesről s a manicheus hitfelekezetről. Gr. Kuun Géza	1
Dávid Ferencz hitnézete a Krisztusról. Deák Ferencz	7
A hit virágai. — Imák nők számára. — XIII—XXI. Rédiger Géza	16, 87
Brassai, mint philosophus. Dr. Gál Kelemen 61, 140, 193, 253, 310	
Pusztai templom. (Költemény.) Versényi György	93
A keresztény tanításmód. — Reform, nem revolutio. (Francziá- ból.) Ferencz József	117
Gyöngymondatok. (Ujkori iróktól.) Gyűjtötte: Kiss Mihály 50, 349	
Hát a biblia? Armstrong könyvéből. Péterfi Dénes	293

III. Nevelés és oktatásügyiek.

A vallás- és közoktatásügyi minister jelentése. G. K.	94
A tanárok hivatása, kötelességei, és a velök szerződő állam-, egyház- és társadalomnak teendői irányukban. Petri- chevich Horváth Kálmán	152
A közokt.-ügyi minister XXVII. jelentése. — A népoktatás- ügy. Iszlai M.	163
Hálaünnepélyt megnyitó beszéd. Dr. Jankovich Pál	168

IV. Életiratok, történelmiak.

Enyedi György egyházi beszédei. Kanyaró Ferencz . . .	22, 77
Egyh. tört. adatok:	
CXXXIII. Pálffy Mózes levele atyjához, Pálffy Zsigmondhoz. 1767. Közli Pálffy György	30
CXXXIV. Gunyvers Blandrata ellen. Közli Dr. Vass Miklós	32
CXXXV. Dávid F., — Baislius István, — Balásfy Ferencz. Közli Pokoly József	33
CXXXVI. Korniss György levelei anyjához, Bethlen Krisztinához. 1588. 1593. Közli Dr. Vass Miklós. . .	278
CXXXVII. Történelmi apróságok. (Basilius István 3 thesise. Susprium Franc. Davidis.) Pokoly József . . .	280
Hunter Tamás emlékezete. Kovács János	97
Személyünk képviselői a millenium századában. Kóváry László	129, 185, 241, 301
Koronka József élete. Pap Mózes.	208, 270
Az abrudbányai és verespataki ekkla története. Benczédi Gergely	219
Kénosi Sándor József. (Nekrológ.) Péterfi Dénes	233

V. Egyházi élet.

Az unitáriusok főtanácsi gyűlése. (— N.)	326
--	-----

VI. Vegyesek.

Párisi levél. Charruau D.	35, 99, 171, 282
Törvényjavaslat a lelkészi jövedelem kiegészítéséről	41
Reville Jean levele	177
Californiai levél. John F. Buttrick	180
Irodalmi értesítő	51, 106, 179, 350

VII. Aranykönyv.

Az ezredéves emlékalapra tett kegyes adományok. 58, 115, 182, 292, 355. Adakozás a kolozsvári unitárius templom belső szepítésére 292. Adakozások a tartsafalvi unitárius templom építésére. 59, 183. Adakozások az alsó- és felsőszováthi unitarius egyházközségben 1897-ben. 59. Nyilvános köszönet. 60, 116. Adakozások a Sepszi-Szentgyörgyön építendő unitarius templom alapra. 115, 183, 236, 356. Adakozások a Székely-Udvarhelyt építendő templomra. 292.

VIII. Külömfélék.

A lelkészek fizetésének kiegészítéséről. 53, 108. Az új collegiumi épület. 53. Az Erdélyi Prot. Közlöny. Házassági statistika. 54. A Magyar Kir. Központi Statistikai hivatal. Mills Fay Benjamin. 55. Unitarius énekeskönyv a XVI-ik százban. 56. Filep István †. 57. Radó János †. Kriza Sándor †. 58. Vallás közönségünk. Tanárbeikt. ünnepély. 108. Templomszentelés. Savanarola emlékünnepe. Gamond Blanche. 109. Berlin vallásfelekezeti statistikája. A jehovisták. 110. Az angol unitáriusok. Japánban. Révész Kálmán. 111. A nép jellemzése. A székely fiúk iparos pályára menése. 112. A debreczeni disputatio legrégebb kézirat. 113. A közokt.-ügyi minister. Darkó Sándor †. 114. Főt. Ferencz József püspök. A Magyar Prot. Irod. Társaság. 179. Kozma Ferencz 180. A hunyadmegyei unitariusok. Tudorrá avatás. A londoni bibliaterjesztő társaság. Spurgeon temploma. 181. A középisk. tanterv. revisioja. 182. Honterus ünnep. Isk. értesítő. 234. Erzsébet királyné a vallásról. Vilmos császár Palestinában. Kinevezés. 289. Az angol unitariusok. Szilágyi Dezső. 290. Új tudor. Dr. Klamarik János. 291. Bedő Albert adománya. 351. Kovács József adománya. Magyar Mihály. Dr. Martineau szobra. A német császár új udvari papja. 352. Az angol püspöki egyház. A datki egyh. község. A jezsuiták. 353. Japán. A polgári iskola reformkérdése. 354. Olvasóinknak. 355.

Gyász hírek : 58, 114, 182, 235, 291, 355.

1119

The first part of the document is a letter from the Secretary of the State Department to the Secretary of the War Department. The letter is dated 11/11/1918 and is addressed to the Secretary of the War Department, Washington, D.C. The letter discusses the status of the military and the need for additional resources. The second part of the document is a report from the Secretary of the War Department to the Secretary of the State Department. The report is dated 11/11/1918 and is addressed to the Secretary of the State Department, Washington, D.C. The report discusses the military's progress and the need for additional resources. The third part of the document is a letter from the Secretary of the War Department to the Secretary of the State Department. The letter is dated 11/11/1918 and is addressed to the Secretary of the State Department, Washington, D.C. The letter discusses the military's progress and the need for additional resources. The fourth part of the document is a letter from the Secretary of the State Department to the Secretary of the War Department. The letter is dated 11/11/1918 and is addressed to the Secretary of the War Department, Washington, D.C. The letter discusses the status of the military and the need for additional resources.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXIII. évf.

1898. Január—Február.

1-ső füzet.

Mas'ûdî Manesről s a manichaeus hitfelekezetről.¹

Az arab tudományosság egyik vezérférfia Mas'ûdî: *Kitâb murûds al dzahab ez.* nagy műve VIII. fejezetében *Manes*-ről, a manichaeus hitfelekezet alapítójáról így ír:

„Manes (Mâni) a Messiás után élt.“²

Ugyanezen mű XXIV. fejezetében a következőket olvassuk:

„Azt mondják, hogy Manes, Jezíd fia, Kârdûn tanítványa Bah-râm (királyt)³ a dualismus (*al-tsanvijeh*) tanainak igyekezett megnyerni s a király készséget szinlelt azok elfogadására, a míg egy helyre össze nem gyűjtötte a manichaeismus különböző tartományokban elszéledt hittéritőit; aztán kivégeztette Manest s a tan fejeit. Még Manes életében jött létre a *zenâdike* szó, a mely szóból származik a *zendîkeh*⁴ elnevezés (manichaeismus). Ennek magyarázata ez életirati adat: Zerâdest (*Zârtust* v. *Zârdust*),⁵ *Eszbîmân* (Eszpîmân) fia, a mint már említettük genealogiájáról szóltunkban (a XXI. fejezetben), a perzsáknak egy *Besztâh*⁶ nevű könyvet hozott, mely régi nyelvöken íratott. Ennek a könyvnek egy magyarázatát is adta, melyet *Zend*-nek ezimezett, melyhez egy másik magyarázatot esatolt *Bâzend* (*Pâzend*) ezimen. Tehát a *zend* az első kijelentett könyv fordítása. Később e magyarázatról mind azok, kik a *Besztâh*-tól eltértek hozzá, *zendî*-k-nek

¹ Mas'ûdî X. évszázbeli tudós arab történész és geographus.

² A III. évszázban.

³ Hormuz fia, perzsa király.

⁴ Arab alakja a perzsa *zendik* szónak, mely a zoroastrius tan követő-jét jelenti; az arab *zenâdike* szintén a perzsa *zendik*-re vezet vissza s ugy látszik, ennek belsőtöbbses alakja. A perzsa alapszó *zend*, *zendül zantu*, a mely-ről azt mondja Zoroaster (*Zârtust*), hogy ez ezime azon könyvnek, melyet az égből kapott.

⁵ A meseszerű Gusztászp (arabosan Jusztászp) király uralkodásának harminczadik évében jelent meg előtte Balkh-ban, a hol udvart tartott, Zoroas-ter, kit a perzsa moszlimok s talán a keresztények közül is többen Ábrahámmal azonosítottak.

⁶ A perzsa *Abisztû* v. *Avesztû*, arabosan írva *abesztûk*, mely szó sze-rint „a meghatározottat“ jelenti: Zoroaster vallási művének ezime.

neveztetnek; ezek nem tartják magokat a kijelentés szövegéhez, hanem a magyarázatéhoz. Az arabok ezt a kifejezést átvették a perzsáktól s *zendik*-nek ejtik. A *zendik* azokat jelenti, kik a dualismus elvét vallják s a világot öröktől fogva valónak tartják s nem (valamikor) teremtettnék.¹

Ugyanezen mű CXXVI. fejezetében Manes-ről még a következőket olvassuk:

„*Mehdi* (khalifa) irgalom nélkül irtatta ki az eretnekeket² s mind azokat, kik az iszlám tanaitól eltérő nézeteket vallottak, mert e tévtanok ép az ő uralkodása alatt nyilvánultak s kezdtek megszilárdulni, a mikor *Manes*, *Ibn Dais'ân* és *Markion*³ műveit a parsi és pehlvi nyelvből *Abd. Allah Mokaffa* fia és más tudósok arabra fordították. Ugyanakkor jelentek meg *Ibn Abi l-Ardsá*, *Hammád Ardsá*, *Jahja ben Ziád* és *Muthi ben Jász* könyveci, a kik mindnyájan a manichaeus, dais'áni s markioni tévtanok követői voltak. Az atheismus⁴ megnyilvánult s gyorsan terjedt. Ekkor a Mehdi buzditására a theologiai iskola tudós vitázói műveikben megezáfolták az említett eretnek felekezeteket, és ezeken kívül még más felekezeteket is, szigorú érveléssel támadták meg ellenfeleik téves rendszerét, hű feltevéseiket megsemmisítették s a kétkedők szemé előtt az igazság fényét felgyújtották.“

Kusán-ban a *tagazgaz* nevű turk népség fővárosában a manichaeusoknak egy *Mani-sse* nevű híres templomok volt. A tagazgazok Mas'údi szerint Manes tanait vallják. (I. id. műve XV. f.)

Az id. mű XV. fejezetében a manichaeusokról így szól Mas'údi: „A sinai birodalommal határos a tagazgaz-oké, a kik, mint fennebb említők, manichaeusok s két elvoknak együttes lételeben (s munkásságában) hisznek, u. m. a világosságának és sötétségének. Ezek azelőtt tudatlanságban (egyszerűségben) éltek s vallásuk hasonló volt a többi török népéhez s ez az állapot mind addig tartott, a míg a dualismus sátánjai közül való sátán őket hatalmába nem ejtette, s hazug

¹ Az *Aveszta* a zend, jobban mondva az ó-baktriai nyelven van írva, a *zend*-nek ezimezett magyarázat *pehlvi* betűkkel s ezen a közép-perzsa nyelven a *Päzend* pedig a párszi nyelven pehlvi betűkkel iratott.

² Arabul *mulhid*.

³ Mas'údi műve VIII. kötetében szól e két eretnektanítóról és megjegyzi rólok, hogy a Messiás eljövetele után éltek.

⁴ Tulajdonképen *zendike* a. m. a *zendik*-ek tana.

beszédben észre nem vétette velek az ellentétet, mely e (látható) világban rejlik, a milyen az élet és halál,¹ egészség és betegség, gazdagság és szegénység, világosság és sötétség, egyesülés és különválás, összekötés és felbontás, napkelet és napnyugat, a létező és nem létező,² éjjel és nappal és más hasonló ellentétek. Majd ama (különböző kinszenvedésekről), fájdmakról beszélt nekik, melyek a józan okossággal felruházott embert s az oktalan állatot (mind untalan) érik, a gyermeket, az együgyüt, a bolondot megkörnyékezik, s a melyekért Isten nem lehet felelős, s világosan láttatta velek azt a nagy ellentétet, mely (e bajok) s ama javak közt van, melyek Istentől jönnek s azt is kimutatta nekik, hogy Isten sokkal magasabban áll, minthogy neki valami rossz tulajdonítható legyen. Ilyen s hasonló álnok beszédek által elméjüket befolyásolta s a tévedések elfogadására alkalmatossá tette. A míg a sinai birodalom uralkodója a samanizmus hitelvét vallotta s állatokat áldozott, örökös háboruban volt *Irkhan*-nal, a turkok királyával, a mióta azonban a dualizmus hitelvének hódol, jó barátságban vannak egymással.“

Szerzőnk id. műve LXI. fejezetében a manichaeusokról a következő szövegben történik említés :

„Arról a módról, mely szerint a foetus alakul, ennek eredetéről, anyagáról, átváltozásairól egy esep. spermából vérgomolylyá, majd egy hus tömeggé, teljes kifejlődéséig, hosszadalmas vitatkozások folytak, legkülönösebben a dualistáknál (manichaeusok) s az ó- és ujkor tudósai műveiben.“

Mas'udi műve CXII. fejezetében említi, hogy *Manes*, *Dais'an* s *Markion* iskolája, valamint az ó- és ujkor deista s naturalista bölcseiséi, sokat foglalkoztak a *szeretet* lényegével, természetével, megnyilatkozásaival, és hogy meghatározása hosszas elméletek kifejtésére s kimeríthetlen vitákra vezetett.

Az id. mű CXIV. fejezetében következő elbeszélést olvassunk :

Tsomámah, Asrasz fia mondja, hogy Mamún (khalifa)-nak³ tudomásul adták, hogy Bas'rah lakócai közül tizen *Manes* tanait vallják, s (illet.) a világosság és sötétség dualizmusában hisznek. A khalifa elrendelte, hogy (az eretnekeket) elébe vezessék, miután magának az illetőket egyenként megnevezette. Az összegyűlteket meg-

¹ Az eredeti szövegben : *halál és élet*.

² *'Adam* stb. tulajdonképen hiány, *'ädim* »hiányt szenvedő«.

³ Meghalt 833-ban.

pillantotta egy élősdi¹ s azt gondolta, hogy ezek bizonyosan azért gyűltek össze, hogy együtt valamely (gazdag) lakomára menjenek, s közéjük lépett s velök tartott, nem tudva, hogy kik. Majd velök s felügyelőikkel egy hajóhoz ért, a melyről azt hitte, hogy kéjutra indul, s a többivel együtt hajóra szállt. Nagy gyorsan lánczokat hoztak s a társaság tagjai lánczra verettek, úgy a közéjük elegyedett élősdi is, a ki így szólott magában: élősdiségem lánczra juttatott. Majd a legidősebbekhez fordult s így szólott: ugyan kérlek, kik vagytok? mire azok azt válaszolták: inkább te mond meg, hogy ki vagy s testvéreink közül való vagy-e? Istenemre én nem tudom, kik vagytok s csak annyit tudok, hogy élősdi vagyok. Ma hazulról az utezára lépvén, találkoztam veletek s meglepett kellemes külsőtek, jó kinézésűtök és a jólét külső jegei rajtatok s az a gondolatom támadt, hogy ezek az öregek, érettkorú férfiak és ifjak bizonyára valamely mulatságra² gyűltek össze s közétök elegyedtem s egyiketök mellé léptem, mintha én a társaságotokhoz tartoznám. Ti e hajóra szálltatok, a melyet puha párnák és szőnyegek díszítenek, s észrevettem, hogy tele tálak, zsákok és kosarak vannak itt elhelyezve s gondolám: ezek bizonyára valami kéjlakba vagy kertbe üldülni mennek, ez rám nézve egy boldog nap lesz. Örültem a jó alkalomnak, mikor egyszerre a felügyelő hozzátok lép s lánczra ver titeket s engem is veletek együtt. Egészen megzavarodtam, kérlek, mondjátok meg mi ez a dolog. A foglyok kinevették s jól mulattak rajta s így szóltak: most, hogy te is társaságunk tagja lettél s vasra verettél, tudd meg, hogy mi manichaeusok vagyunk, a kiket feladtak Mamún-nak; elébe vezetnek, ő meg fog kérdezni, hogy kik vagyunk, hitvallásunkról fog kikérdezni s megbánásra s hitünk megtagadására fog inteni, különböző próbákra fog tenni, így a többi közt egy Manes képet fog mutatni s arra fog felszólítani, hogy e képet leköpjük s megtagadjuk; kényszeríteni fog, hogy fáczán³ nevű vízi madarat áldozzunk. A ki a kényszerítésnek enged, menekülni fog. A mikor téged fognak előhívni, s próbára tétel, megmondod, hogy ki vagy s minő hitet vallasz, lelkiismereted szavát követve. Nemde azt mondad, hogy élősdi vagy, az élősdi sokat tudnak mesélni és sok hirt hallottak, Baghdád városába teendő utazásunkat rövidítsd meg mu-

¹ Perzsául *thufeil*.

² *Velimeh* tulajdonképen „lakoma“.

³ *Tedzerv* perzsául, arabul *tedzerids*; a perzsa eredetű szó összefügg a görög *ταυρας* v. *ταυρος* név alakkal.

latságos elbeszéléseiddel. Midőn Baghdádba megérkeztek, legott a khalifa elé vezettettek, a ki őket egymásután nevéknél fogva szólította; mindeniktől megkérdezte, hogy minő felekezethez tartozik, s az izlâm felől is kérdéseket tett, aztán Manes megtagadására szólította fel őket, megmutatva nekik Manes arczképét s követelve tőlök, hogy a képet leköpjék s eredetijét megtagadják. A mint egyenként a hithagyást megtagadták, a khalifa őket a bakó kezére juttatta. Végül az élősdi-re jött a sor. Miután a tizzel végeztek Mamûn a felügyelőktől kérdi: hát ez ki légyen, mire azt felelték: Isten bizony! nem tudjuk; ott találtuk a többivel együtt s ide hoztuk. Erre azt kérdi a khalifa: ki vagy? felel: oh fejedelme a hívőknek, nómtól elválok, ha értem, hogy ez mi dolog, én egy szegény élősdi vagyok s elmondta történetét kezdettől végig. Mamûn nevetett s aztán megmutatta neki a képet, s az élősdi ezt nemcsak elátkozta s megtagadta, hanem még arra is késznek nyilatkozott, hogy bemoeskolja. „Istenemre — mondá — azt sem tudom, hogy Manes zsidó volt-e vagy moszlim“. Mindazonáltal Mamûn mód nélkül való élősdiségeért s merészségeért büntetésre méltónak ítélte, de Ibrahîm, Mehdi fia, ki a fejedelem előtt állott, imigy szólalt meg: „Uram! kegyelmezz meg ennek az embernek s bocsásd meg vétkét s egy sajátságos kalandot beszélek el neked, a melynek hőse én voltam.“

A manichaeusokról a tagazgazok tartományában *Abulfarasd* (megh. 1307-ben) is érdekesen irt *Kitáb al-fihriszt* ez. műiben.

[A görög írók közül, l. Suidast a *Μάνης* név alatt, Eusebius egyháztört. 7-ik k. 27-dik fejezetében a többi közt azt írja, hogy a rajongó Manes, ki dühöngéséről (*μανία*) neveztetett így, az ördögtől indittatva eszelte ki gyűlölt s gyűlöletes tévtanát. Eredetére nézve perzsa, barbár szokásokat követő; mikor fellépett Romában I. Felix volt az egyház feje. A római birodalom császára Probus volt Kr. u. születése után 277 körül. Epiphanius szerint nevét a babylonai *mân*¹ szótól kapta, mely edényt jelent, mint a ki magát az isteni tudománnyal teljesnek tartotta, eredeti neve *Kubrik* volt, egy özvegy asszony szolgálatában állott, kitől igen nagy vagyont örökölt. A rabbin irodalom is megemlékezik Manesről (*Máni*), így Rabbi Ábrahám a *Kabballa*-ban 9 b. a ki *Sapor* perzsa király nevét *Savur*-nak írja. Rabbi

¹ *Mân* az árámi nyelvjárásokban is edényt jelent.

Ábrahám szerint *Savur* uralkodása alatt lépett fel *Manes*; ez a hírneves eretnek két istent tanított, a kik közül az egyik életet ad s minden jót a földön, a másik halált okoz és minden rossznak szerzője. A király végre megöleti. Epiphanius szerint a király fiát gyógyította, de az mégis meghalt; az orvosló Manes az atya haragja elől elmenekült ugyan, de üldözői reá találtak, visszahozták s a reá szerfelett haragvó király bőrét lenyuzatta. Mások szerint Manes előbbi neve *Urbicus* lett volna. l. Budsorf talmudi szótárát Fischer Bernát kiadásában a *Máni* névalak alatt].

GR. KUUN GÉZA.

Dávid Ferencz hitnézete a Krisztusról.

A Krisztusról szóló tan a keresztény hittudományal egykoru. S alig hogy Jézus meghalt a kereszten, már kérdések merülnek föl személye körül. S a kereszténység első száz évei a Krisztusról szóló tanoknak alapelemciet rakták le ; s ezekben kétségtelen, hogy a kereszténységet a Krisztus lényének vallásos jelentősége vezetie. A vallás idealok után törekszik. E törekvés a keresztény vallásban Krisztus személyiségének idealitását vonta maga után. A Krisztusról szóló tanok első forradalmái¹ bebizonyították a Krisztus istenségét, de a győzelem sem akkor, sem azután nem volt ment a gyanutól s a diadal hosszú száz éveken keresztül egyenlőtlen viszonyok között emelhetett trónt magának s elfogadást csak a középkor vallásos meggyőződésében nyerhetett.

De a mint nem mondhatjuk, hogy esupáu a mysticismus jellemző vonása a középkornak, ugy azt sem mondhatjuk, hogy Krisztus istensége kérdések nélkül állott diadalának tetőpontján.

Nem, mert a scholastica philosophia körében reá bukkanunk arra a pontra, mely a Krisztustan kérdéseit ismét fölszínre hozza s ez az absolut egység elve. De az absolutismus, melyre a középkorban törekedtek, az ellentétek ellentéteit szülte, s hogy e tömkelegből kiszabaduljanak, a kérdéseket syllogismusok alapján dialecticai bizonyítékokkal s logicai következtetésekkel döntötték el. Az így nyert igazságokat mind biztosoknak tartották, s a theológiát ez iskola a látható és történelmi világból teljesen az érzékfölöttibe vezette.

E tetőponton látszott meg, hogy az alap ingadozó. A fiu az ige, az ige a szellem kimondott gondolata. A nemzett hasonló ahhoz, a mitől származik, azért a fiu az atyával egylényegű. Ember formailag, isten lényegileg egy elvont fogalmu lényt állit elénk a személy jegyei s a szellem individualitása nélkül, a mi homlokegyenest ellenkezik a biblia öntudatos Messiásával. Ez ellentét a reformatio

¹ 325. niceai zsinat.

küzdelmekben csakugyan előtűnt. Mert a vallás megújulásának korában, a XVI. évszázad első felében, mikor a reformatio kiválóbb képviselői újabbnál újabb eszméket hoztak fölszínre, s mikor e korok vallásos kérdéseinek hullámvászában, mikor kiméretlenül ontották össze a bálványimádás trónjait, szétérték a lelki szabadság nehéz lánczait, megtisztítani igyekeztek a Jézus vallását a tévtanoktól, — a Krisztusról szóló tan sem maradhatott érintetlenül.

Azonban azok, kik Arius régi tanát a reformatio küzdelmében fölújították, kik a Krisztus személyét bele vitték az újabb eszmék áramlatába, sorsüldözötték lettek, bujdosnak országról-országra. S hogy mekkora volt a nimbus, mely az üdvözítő személye körül fűződött, azt éppen a reformatio korában láthatjuk, mikor még azok is, kik az ősi kereszténység fogalmait kívánták meghonosítani az egyházban, a tanító Jézustól, mint embertől, remegtek.

E bujdosó reformátorok egyike Stancaro¹ olasz emigrans a szabad eszmék kies honába, Erdélybe menekült tanáival, melyek a Krisztus személyével foglalkoztak. Chivennában, Baselben és Velenzében gazdag ismereteket szerzett, a mely körülményt igazolja az, hogy 1550-ben Krakóban, majd 1551. Koenigsbergben a theologia és zsidó nyelv tanárává hivatott meg. A Krisztusról szóló tanáért mindenünnen száműzték. Összejárta Schweiczot, Lengyelországot s Erdélyben is kétszer fordult meg. Merész tanai elérülták magaviseletét, jellemét. Ellenfelét gunyval, éles sarkasmussal ezáfolta s mennyi alkalmat adott e keserű gunyra iratainak csak az erdélyi ezáfolata is.

Az isteni természet megoszolhatatlan. Jézus ember szerinti közbenjáró. A közbenjáró csak ember, tanította Stancaro. „Isten szavát hinnünk kell — úgy mond ezáfolója — ha értelmünk föl nem fogja vagy ellenkezőt javall is“. Vagy ez a nyilatkozat: „Jobb lenne átlátnia mily nagy jótéteménye Istennek, hogy oly közbenjárót rendelt az emberiség számára, ki igaz Isten és ember s mintegy megdöbbenve e nagy fényes tény előtt vallaná inkább meg, hogy ezt az Úr mivelte, hogy az bámulatra méltó, szemünk előtt esoda, a mit emberi ésszel átlátni képesek nem vagyunk s venné alkalmul inkább Isten dicsőítésére, mint hiu versengésre s mások elszédítésére“. S tényleg Stancaro nézeteit Erdélyben hasonló sors érte, mint éppen külföldön. S ezáfolója Dávid Ferencz e vitákban alapította meg

¹ Jakab Elek, Dávid Ferencz emléke.

theologiai hírnevét, melyekben a Luther álláspontját védte. Inkább hívó, mint ismerő, s az alanyias okokat mellőzve a Krisztusról szóló tant úgy tekinti, mint a mely a szükségszerűség okaiból áll fönn. Ugy látszik, lett legyen bár igaza Stancaronak, még is meg kellett verődnie, minthogy Dávid F. oly tehetséggel és ékesszólással czáfolta, hogy végkép el kellett hagynia Erdélyt. A Krisztus személyének, Dávid Ferencz és hívei, legelső formuláját a marosvásárhelyi hitvallásban adják, melyben a Krisztustannal igen kimélőleg bánják el.

E kimélet nem egy félreértésre adott okot. Az erdélyi viszonyok pedig hasonlíthatatlanul kedvező helyzetet, alkalmas talajt nyújtottak a szabad eszméknek s még is az ovakodás a Krisztustant homályban hagyja. „*Jézus Krisztus mindennek ura, általa járulunk az atyához, általa és vele együtt imádjuk*“. Megismerve, hogy Isten neki mindeneket adott s ő mindent ad nekünk, egyszülött és tulajdon fia Istennek, természet szerinti és kedves főpapunk és közbenjárónk, nem szükséges kutatni a sophistákkal, vajjon az Atya állatából vagy személyéből származott-e? mert erről a szentírásban emlékezés nincsen; az utolsó időben megjelentetett, Istennél volt, testté lett.¹

Sem az új irány, sem pedig az ő nines kifejezve. Az Isten lényének egységes fogalmától még nagyon messze van a hitvallás s a Krisztustan érthetetlen.

A Krisztusról való kérdéseket azután a debreezeni hitvitában sem bonyolítja le egészen Dávid Ferencz. Az örök fiu, a Jehovából való Jehovah, Istentől való Isten, a praecoxistentia és az agylényegűség tanait Melius és pártja élesen védték, s a hitvallás, melyet czáfolatukra ír Dávid Ferencz, a Krisztus isteni tulajdonságát, istenségét elismeri, a mint hitvallásában szól: „a Krisztusban az *Atya Isten* az utolsó időben magát megjelentette. Ezt az Isten fiát sem láthatatlan, sem hallhatatlan mindenek felett való vagy olyan Istennek a kitől mindenek vannak vagy önmagától valónak nem állítjuk lenni hanem . . . *világosságtól való világosság, igaz Istentől való igaz Isten, böléstől való bölés, Teremtőtől való teremtő* — az atya az ő istenségét minden teljességével vele közölte“.² A teremtés kiterjed e szavak szerint a fiura is, s nem öröktől fogva volt — de másfelől hallhatatlanság van tulajdonitva az Atyától, isteni teljesség, egyenlőség. Benne van azonban ebben a hitvallásban, hogy a Krisztus nem más,

¹ Dávid Ferencz emléke, Marosvásárhelyi Credo—73. l.

² Az Erdélyben egyetértő ekklésiák papjainak az igaz háromságról való Hitvallása.

mint, a kit az apostolok férfi embernek neveznek. A *látható Krisztust* mondjuk az Atya egyszülöttének, de a ki mindörökké dicsérendő, kit imádunk. Dávid Ferencz az Isten és ember fogalmát az utóbbi rovására írja körül s mély bibliai ismerete a legjobb bizonyítékokat adja kezébe, de a Krisztust közös vonásokkal alkotja meg s a Krisztus sem nem ember, sem nem Isten, hanem ember is és Isten is. Innen a sok ellentmondás, nem bizonyítékokban, hanem a Krisztus lényének körülírásában.

Ama harez, mely Melius és Dávid Ferencz között lefolyt, amazok részéről ujat alig nyujt, de élesen fejtették ki a trinitas védőitől összehordott anyagot. S a Krisztusról szóló tan, melyet hosszú időn keresztül egymásból fejlődő tanokkal burkoltak be, csak fokról fokra haladva bontakozik ki Dávid Ferencz theológiájában. Nem is lehetett egyszerre, mert így is Melius egybehívó körlevele ilyenforma fenyegető részleteket tartalmaz: „Mint Arius, Cerinthus — ugymond — és Gentile tragieus véget értek, Servetot a keresztények hammuvá égették, szintugy nem lehet kétkedni az iránt, hogy a viperák ezen szülötti ily tragieailag fognak kimúlni“.¹

Elsőbben az örökösség fogalmát támadták meg, az ige tanát vetették el s Krisztusnak emberi természetét hangsúlylyal emelték ki az ő istensége mellett. Majd a gyulafehérvári nagy vita éppen a Krisztustanon fordult meg s a főbb kérdések a körül csoportosulnak. Dávid Ferencz a vita érveit a bibliára szorítja és mellőzteni ohajtja a külföldi akadémiák befolyását s a symbolumokat, a szentatyák irását. A tiz napig folyó vita lényegét a Krisztustan tette, a melynek Dávid Ferenczre tragieai kibontakozása lett. Ebben a vitában a fiut elkülönítette az atyától, mert születetett s így szülött.

E viták hatása alatt írja Dávid Ferencz a Jézus Krisztus Istenségéről szóló művét, mely a Krisztustant tárgyalja.

Ki a Krisztus? Nehéz meghatározások, éles és finom egymáson átszövődő tanok fűződtek egymáson keresztül a Messiás nevéhez. Gondosan bánik vele Dávid Ferencz. Először azon az igazságon állapodik meg, hogy az egylényegűség s egységes substantia elvei nem egyeznek meg sem a Krisztus próféta, sem fiu fogalmával, s így megalkotja az Atya és a fiu külön levő existentiáját. „Az Atya existentiája kizárja a fiú hasonlétét, az Isten lénye a Krisztus vele egyenlénységét. Ha a fiut az atyával egynek állítjuk, akkor az Isten-

¹ Melius körlevele 1557., melynek célja a papságot tömöríteni.

nek mivolta semmikép meg nem maradhat“.¹ Az ugyanazon atya és ugyanazon fiu egymásra nézve nem léteznek, ugyszintén egymáson kívül sem, pedig tény az, hogy a Krisztus mint fiu létezett s egyszersmind tanuságot tett az atyáról is, mint létezőről. Isten természete, egyedül az övé, s minden tulajdonság, mit az atyának jelzőül vesznek föl, s minden jelző, mely az Isten neve körül csoportosul, már fogalmaiknál fogva magokban hordják az egységet. A jelző és jelzett közötti viszony oly szoros az Isten meghatározásánál, hogy egymástól elválasztani nem lehet, pl. a teremtő munkája a teremtés, a teremtés nagyműve azon egységre utal, ki csak egyedül alkothat ilyet vagy vele ugyanazont.

Dávid Ferencz először az Isten egységét s azután a Krisztus nem ugyanazonosságát bizonyítja be.

Az ó testamentumban egy Istenről van szó, a ki teremtő, önmagától való, böles mindenható, öröktől fogva való, kezdet és végnélkül való, egyedül hallhatatlan, láthatatlan, tiszta, merő és csak egy lélek; Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, a Krisztus Atyja, bizonyítja Dávid Ferencz. Sem a Krisztus, sem az evangélisták Istennek ezt a tiszta fogalmát meg nem rontották, sőt a Jézus tanuságot tett róla s minde- nek felett valónak nyilvánította, a ki semmit nem vett senkitől s ki egységéből kifolyólag sem hatalmát sem lényegét meg nem osztotta.²

Az Isten egységének ilyen nemű megállapítása Krisztus személyét már Istentől elválasztja, lényegét elkülöníti, Dávid F. mégis meghagyja az isten nevezetet a Krisztusra vonatkozólag s azt úgy magyarázza meg, hogy ez az Isten fogalom a Krisztusra nem mint létező lényre vonatkozik, hanem a tiszt és munka s az erre nyert isteni ajándék szempontjából birhatja a Krisztus az Isten nevét. *A Christusnak istensége pedig az ő megszentelésében s elbocsáttatásában, az Atyának benne való cselekedeteiben és az istenségének teljes voltában és annak erejében mutattatik meg*“.³

Krisztust visszahelyezi az isten-fiuság teljes fogalmára, de meg van benne Isten, ki a Krisztusban cselekszik, s az erő és a hatalom, mely az Atyától származván isteni tulajdonokat ruháznak a Krisztusra. A szentírás támogatja ezt az álláspontot, ezekben a kifejezésekben: „Én nem vagyok egyedül, hanem az élő atya én ben- nem, ő cselekszi e csodákat“. „Isten vala a Krisztusban“. II. Kor.

¹ Jézus Krisztus Istenségéről. I. R.

² Az atya Istennek és a Jézus Krisztusnak Istenségéről. II. R.

³ Az egy atya Istennek és a Jézus Kr. Istenségéről. II. R.

5. „Az Isten vala vele“ Csel. 10. Pál ezért mondotta őt dicsőítőendő Istennek.¹ Krisztus istenlényiségét tisztázni kell és kellett s Dávid F. az Atyát ismertetve így szól a Krisztusról: „A mi urunk Jézus Krisztusban nem az az Istenség lakozik“, s állítását szentirási helylyel bizonyítja: „Ő benne lakozik az Istenségnek telyessége test szerint“. S így jön az ember fogalom a Krisztustanban végül az isteni tulajdonok mellé s lesz a Krisztus isten-ember, mint Calvin tanítá.

Meg kellett határozni még közelebbről a Krisztus isteni természetét s innen a főkérdés: minő az ajándék mit a fiu az Atyától vett?

„Ezen ajándék nem más, hanem, a melyek rész szerint a hiveknek is adatnak“ mondja Dávid F.² Minden emberrel közös, csak a mérték más, a menyinyiben más is volt a funál, kinek az Isten mérték fölött nyujtá az ő ajándékait.

Bármennyire mérjük, ez által csak a közös emberit emeljük magasabb színvonalra s így lesz a Krisztusból legfőbb ember.

Az Isten az atya, a Jézus Krisztus a fiu s az atya önmagától való, a fiu az atyától való, az atya öröktől fogva volt, a fiu ellenben időben született, istensége így időben van, a mi a Krisztus istenségének *minőségét* is körülírja.

Az atya kezdetben teremté a világot, a fiu az idők teljességében eljövén új világot teremtett (II. teremtés, erkölesi újjászületés) mi a fiu istenségének *természetét* tárja föl. Az atya minden jónak a kutfeje, a fiu pedig ezeket a kinséket nyerte az atyától, melyeket belé helyeztetett, a mi a fiu istenségének *tartalmát* mutatja. Az atya egyedül üdvözítő s az örökéletet a fiu által nyerjük meg, az ő közbenjárására. Mondható hát a fiu is üdvözítőnek és örökéletünk adójának, hogy a fiu közvetítő szerepét jelezzük ez által; ez a Krisztus istenségének *fokát* határozza meg, mely a Krisztus közbenjárói szerepén nyugszik. Az atya a teremtő, a fiu a teremtett, a mi a fiu kisebb s alárendeltőbb viszonyát mutatja. Az atya a megszentelő, a fiu a megszentelt, a megkenetett, a főpappá és királylyá avatott, a mi a fiu *emberi természetét* hordja magában.³

A folytonosság, a nyomról nyomra haladás következtében, melyet a nagy hittudós megtartott, csak lépésről-lépésre fejti ki a Krisz-

¹ Ugyanott.

² Az egy atya Istennek és Jézus Kr. Istenségéről II. R.

³ »Jézus Krisztus istenségéről.« m. f.

tsusról elveit, soha sem feledkezvén meg a szentírásról, mint alapról, a meggyőződésről s a neki megjelentett igazságról. Tisztább, világosabb fölfogását igazolja a Jézus Krisztus istenségéről irt művének végeredménye: *Krisztus az ő szövetségben az atyáknak tett, az újban az evangélisták és apostolok által bizonyított ígéret teljesülése, a ki a szentlélektől fogantatott szüztől született, szenvedett, meghalt, eltemetett, feltámadott, menybe ment, az atyjáért ember fiának nevezetik s hozzánk a bűnön kívül mindenben hasonló: éhezett, szomjuhozott, elfáradt, szomorkodott, megvigasztalódott, tanított, csodákat művelt¹ stb.* Dávid Ferencz eszméi a nagyváradi döntő hitvitában nyertek diadalt.

Ellenfelein győzelmet aratott s e győzelemben a Krisztustant nem abban az alakban, mint fönebb érintettük, kapjuk meg, mert e hitvita, melyet a szabadelvü János Zsigmond vezetett inkább az eszme törvényesítéséről nevezetes. Mind az Istenről, mint atyáról, mind a szent lélekről szóló tételek megegyeznek Dávid Ferencz korábbi álláspontjával, a Krisztusról pedig következőleg szól a disputa: *A mi urunk Jézus Krisztus (ennek) az Atya Istennek áldott szent fia, ki öröklől fogva rendeltetett az egy atya Istentől üdvösségünkre, hogy mint ártatlan bárány az ő vérével megváltana s tisztázza saját népéül. Szent lélektől fogantatott, született az utolsó időben aszszonyi állat magvából Szüz Máriától az ígéretek szerint, — test szerint ember — a szent lélek és Istennek benne lakozása által bizonyítottan Isten fiának és Istennek . . . Istennek ezen fiát parancsolatja szerint tiszteljük és imádjuk. . . .* Azért a jött a világra, hogy nem a maga, de mennyei Atyjának akaratját eselekedje, ki őt magával egyenlővé tette, jobbjára ültette. Azért jelent meg, hogy a hozzáférhetetlen világosságban lakozó Istent meglátnók s velünk való Istennek megismernők, ki az Atya Isten dicsőségének fénye, természetének vagy valóságának kimetszett bélyege, hogy miképpen a kristályból csinált edényt a napnak teljes fénye beborítja, befoglalja és megtölti: azonképpen az Atya teljes istenségének hajléka és temploma az ember Jézus Krisztus.²

Látható, hogy a Krisztusról szóló tan e disputában mennyire áll a Krisztus isteni fogalom köréhez, hisz a fennebb érintett fogalom a Krisztusról egészen más alapon és hangon szól. Ugy látszik,

¹ Jézus Krisztus istenségéről. m. f.

² A nagyváradi disputa Jakab Elek: Dávid Ferencz emléke nyomán.

hogy itt különös tekintettel volt ellenfelei álláspontjára, s talán félelmes helyzete is befolyásolta, mert ellenfelei nyomról-nyomra követték érveit, s azokat mindenféle fogásokkal s még fenyegetésekkel is megezáfolni igyekeztek.

Igy Károlyi Péter, ki hogy Kolozsvárról eltávozott, Magyarországra ment s ott a Melius pártjával szövetségelt. Meliusnak e hiv társa Dávid Ferencz hibáit és ellentmondásait lesi el.

Tudományával kérkedik s dicsekszik, hogy ő jó görög, zsidó és jeles deák. Álláspontját s tudományában elbizakodottságát elárulja az a tény, mit Dávid Ferencz említ, hogy sok kérdést halmoz össze és azokat hányja előnkbe, kihívólag mondván: Ezekre feleljen Dávid Ferencz, s azt hiszi, hogy kérdéseire senki megfejtést nem adhat. ¹

Vagy Melius ki a háromságot védi Dáviddal szemben, kinek modorát, magatartását egy történetírónk így jellemzi: „Távol legyen tőlünk kicsinyelnünk Melius érdemeit. Jól tudjuk, hogy 74 canonban és 2 hitvallásban kiönti Melius egész lelkét, fölülmulván önnön magát és nem mulatván felül a két magyar hazában senkitől. Két ezél lebegett előtte: táborának megtartása s az ellenezetűek teljes kiirtása s ezért ellenfeleit a legélesebb, a leggorombább kifejezésekkel illeti, ocsárolja, gunyolja.“²

Egy másik ellenfele Major György wittenbergi tanár, kinek munkájáról így szól Dávid Ferencz: „Hidegebb, izetlenebb és meddőbb mű ez időben a világ elé nem került.“ Major a szentírásról csak nem egészen megfélekedve okoskodása erejét conciliumokra, a szent atyák irásira, symbolumokra, pápai rendeletekre és templomi énekekre alapítja, a miket Dávid Ferencz el nem ismerhetett. Ha mindezek befolyásolták is Dávid Ferencz theológiáját, de a Krisztustan kérdéseit azért kiolvashatjuk műveiből, s tény, hogy az egész Dávid-féle reformationnak végső fordulató, mely a reformatorra tragikus, de az eszmére nézve diadalmas volt, e tan adta meg. A Krisztus nem imádása tana az, melyért vádolták, elárulták és elítélték Dávid Ferenczet Gyulafeléherváron.

Dávid Ferencz theológiája a Krisztusról szóló tant, mint látjuk az unitarismus tisztultabb dogmaticai álláspontjáig nem vezette el s reformatiója inkább az Isten egység elvét jutatta diadalra s mind

¹ Az egy atya Istennek stb. m. f.

² Kanyaró Ferencz: Unitáriusok Magyarországon.

a mellett a Krisztustan bármily bonyodalmas is, Dávid Ferencz műveiben, hitelméiben nyer oly alapot, melyen követői fölépítik Krisztus személyének rationalis eszmekörét.

A trinitás védfalait ledöntötte s ezzel szemben az Isten egység elvét diadalra jutatta, a szentlélek megszentelő erejét megmentette az emberiség számára, a Krisztust a hívők részére, s theológiájának iránya az idők folyásában mind több meg több erőt nyer, sem hogy féltetni lehetne reformatióját.

DEÁK FERENCZ.

A hit virágai.

— Imák anők számára. —

XIII. Esti.

Leszállt az est. Sötét fátyolát ráborította az ellankadt világra. Minden élő, — ember és állat — napi munkájában kifáradva: pihenést óhajt. Erőtlen testünk a nyugtató álom ringató karjain lelhet megújulást, új erőt a holnap küzdelmeire. Istenem! összekucsolom kezeimet, s mielőtt álomra hajtanám fejemet, — oltalmadért imádkozom.

Mit tettem? Miként munkálkodtam e mai napon? Elvégeztem-e hiven, lelkiismeretesen, az előmbe szabott kötelességeket? Nem okoztam-e valakinek fájdalmat, keserűséget szavaimmal vagy cselekedeteimmel? nem voltam-e önző, fukar, atyai áldásaid élvezetében? Tettem-e jót? Mozdítottam-e elé atyai szent ezéjaidat magamban és másokban? Nem szenvedtem-e be a bűn kezeimet, szívemet, lelkemet?

Oh, Istenem! ki ismered a szív redőzetét és az elrejtett gondolatokat is: előtted áll az én mai napom minden cselekedete. Itélj meg uram engemet a te irgalmad szerint. Az éj sötétében ragyogtasd fel kegyelmed helyben hagyó sugarát, mely nyugalmat adjon azon édes hitben, hogy erőtelenségem és fogyatkozásaim mellett is tetszésedet kiérdemelni *törekedtem*. A mi jót tettem: azt vedd kedvesen; ha valamibe tévedtem: azt bocsásd meg. Mert hiába jött el az est, hiába lankadt el testem, — ha lelkiismeretem nem nyugodt, az álom, mint a megriadt madárka, meszszeröppen szemeimről. Uram! csak a te helybenhagyásod adhat békét, nyugalmat, megújulást. Oh! segély meg Istenem, hogy úgy élhessek, hogy lelkiismeretem nyugodt, esőndes lehessen, mint a kisdéd gyermek az édes anya szerető karjai között, — hogy az éj mindig nyugodalmat, pihenést, megújulást adjon munkában kifáradt tagjaimnak, — hogy a helybenhagyásodat kiérdemelhessem. Uram! erőtelen, tehetetlen, semmi az

ember a te gondviselésed nélkül, még az ébrenlét pillanataiban is, hát még mikor az álom erőt vesz rajta, és olyan lesz, mint a halott. Bizony Uram, a te gondviselésedre még nagyobb szükségünk van az öntudatlanság éjjelén.

Te szenteled meg jó Atyám nappalomat, — szenteld meg éji nyugvásomat is. Örködj felettem én szerető édes Atyám az éj sötét fátyolában a te gondviseléssel. Angyalaiddal járj táborot körültem, hogy a gonosz meg ne közelíthessen; a rossz akarat ne árthasson; a veszedelem elkerüljen. Amen.

XIV. Esti.

Istenem! mi gyorsan tűnnek
Életünknek napjai,
Mint rohanó folyam-árnak
Felesillámló habjai.
Ime! mint a képzelet —
Egy nap ismét oda lett!

És az estve pihenésre
Hivja bágyadt tagjaim.
Oh mi édes megnyugodni
Szelid álom karjain!
Uj erőt csak úgy nyerünk,
Hogyha esőndes éjjelünk.

Mert hiába int az éjjel,
Hogyha lelkem nyugtalan,
Mint félénk galamb az álom
Elröppen, gyors szárnya van.
Istenhez fohászkodom,
Lelkem is elringatom!

Mint töltöttem, mint végeztem
E napomat Istenem?
Tettem-e jót? . . Törvényedhez
Nem voltam-e hűtelen? . .
Nincs-e bűn, mely ellenem
Méltó vádakot tegyen? . . "

Oh ítélj meg mindenható
 És bocsáss meg, hogyha tán
 Gyarlóságból tévedtem
 E letűnt nap folyamán.
 Mint felhőtlen égibolt,
 Akaratom tiszta volt.

Légy az éjjel is oltalmam,
 Ki napom megszenteléd!
 Estimámban bizalommal
 Sohajtok Isten feléd.
 Gondviselő szárnyadat —
 Borítsd rám, hogy nyugodjak!

XV. Reggeli.

Világosság és szabadítás Istene, mennyei édes Atyám az ur Jézus által! erőtelenségem a föld sötét utairól és ezer kísértései közül, a hit szárnyain feléd száll, hozzád emelkedik, hogy áldott közeledben, a lét küzdelmeit tisztábban látva, szomjuhozó lelkem a *mennyei béke* üdítő forrását éldehesse . . .

Itt oly sötét az élet utja! annyi a rejtvény, annyi a megfjéhetetlen; oly szövevényes az érdekek összeszótt hálózata, mintha egy ellenséges táborban egyedül állanék védtelenül, hol minden ellenem tör, megsemmisítesemre törekszik; de közeledben oh Uram! tisztán látom, hogy *a kik téged igazán szeretnek, mindenek egyaránt javukra szolgálnak.*

Az Ur az én világosságom: miért féljek? Az Ur az én élettemnek erősege: miért rettegek? . .

Tábort üthet ellenem a rossz akarat; kigyó nyelvével felém sziszeghet az irigység; moecos iszapjával elundokítani *akarhat* a rágalom; a szivtelen hálátlanság gonosz szavakkal szidalmazhat engemet: nem félek, nem rettegek, mert benned bízom én erős Istenem!

Házadat ohajtom, csak azt engeddd meg nekem, hogy ott lakozhassam; csak azt kérem tőled, hogy láthassam a te szépségedet és lakozhassam a te templomodban. Elrejtess te engemet a veszedelmek napján, a te sátorodnak titkos helyén, és felemelsz engem a hit magas szirtfokára, felemeled az én fejemet ellenségeim felett, kik körülöttem zajognak, mint az áradat.

Örökre hangolod az én szívemet a keservek után, hogy hálaáldozattal örvendezzek és dicséretet zengjek a te nagy nevednek.

Oh légyen az én hitem szerint. Hallgass meg engem, ha hozzád sohajtok, és könyörülj rajtam a te irgalmasságod szerint.

Szívem azt sugja, hogy keressem a te szent arcodat. Uram, te tudod, hogy mindig benned biztam, hogy én téged igazán szeretlek; ne rejtse el Uram magadat előttem, ne vess el a te haragodban; te voltál az én segítségem — ne távozzál el és ne hagyj el engemet én idvességemnek Istene!

Benned bizom Uram! téged hivlak segítségül e mai napon is: ha minden elhagy is, csak te ne hagyj el engemet.

Taníts a te utaidban járni, hogy el ne tévelyedjem s ellenségeim diadalt ne vehessenek rajtam, kik hazugságot szólnak ellenem.

Taníts, hogy megbocsátni tudhassak az ellenem vétőknek; taníts bölcseségre, hogy a gonoszt jóval, a bűnt erénynyel, a hálátlanságot újabb jótéteményekkel győzhessen meg.

Mindenek felett add a te akaratodon való megnyugvásnak édes hitét, *hogy szent béke szálljon szívembe* s zugolódás nélkül elvégezhessem e mai nap feladatát. Uram! szenteld meg e mai napot az én számomra. Amen.

XVI. Reggeli.

Gondviselője, szelleme a nagy mindenségnek, Isten, én szerető édes Atyám! Uj nap derült rám kegyelmedből s fénylő napod áldott sugára — atyai szeretetednek tanubizonysága.

Gondviselésed karjai ringattak az éj pihentető óráiban, hogy elfáradt tagjaim az öntudatlanság szendergéseiben új erőt nyerhessek életezélom küzdelmeire.

Neked köszönhetem a nyugalmat, a megújulást és a reggel derűjét: tied legyen azért megújult szívem első érzése, lelkem gondolata és ajkaimnak szózata. Az ébredő világ hálafohászai között, az én erőtelen imámnak rebegése is találjon utat kegyelmed zsámolyához.

Ne zárd el a te egcidet tőlem, midőn az én erőtelenégemben téged ohajtlak, mert erőtelen vagyok megújulva is. Uram! te adsz erőt az erőseknek, tudományt a tudósoknak, bölcseséget a bölcséknek — adj hát nekem is erőt, tudományt, bölcseséget kötelességeim hív elvégzésére, mert érzem, hogy a te segédmed nélkül minde-

nekben szükölködöm. Napod megújításával ujtsd meg atyai gondviselésedet is felettem.

Tégy erőssé, hogy a munkát, melyet reám bízál, elvégezhessem; a kísértéseknek ellenállhassak és akaratodat betölthessem. Adj józan értelmet, *hogy midőn a napok egymásnak tudományt mondanak a te dicsőségedről*: én is életem szentségével dicsőíthessem a te nagyságodat.

Legyen a te atyai áldásod mai napom egész folyamán megdicsőülve. Munkásságomat koronázza siker, világi haszon. Szívemet dobogtassa a felebaráti szeretet. Kezeim a jó cselekedetek gyakorlásában el ne fáradjanak. Szemeimet tünékeny látományok ne vonják el az ég örök dicsőségének láthatásától. Hiábavaló kívánságok ne gyötörjenek. A bűn hálót ne vethessen lábaim elé. Földi szükségek, gyarló szenvedélyek ne nyugözzék le feléd törekvő lelkem szárnyait. Irigység, harag, bosszuállás ne dulják fel keblemnek esőndes, tiszta templomát. Lábaim fussanak a czél felé, mely az egekbe vezérel. Vágyaim hozzád vonjanak. Gondolatim csak téged keresenek, hogy minden tettem, szavam, cselekedetem, munkám téged áldjon, oh egyedülvaló Isten, ki minden nap megújítod a te kegyelmedet és *minden reggel betöltesz a te jóvoltoddal* . . .

Téged dicsérlek én Uram, mert jó, mert mindörökké vagyon a te irgalmasságod; *de kicsoda mondhatná meg az Urnak nagy erejét és kicsoda jelenthetné ki az ő minden dicséretét!*

Az dicsőít téged legjobban, *a ki megörzi a te ítéletedet és a ki igazán viseli magát mindenkör.*

Emlékezzél meg én rólam Uram a te jóvoltodért, melylyel vagy a te népedhez, látogass meg a te segítségével, hogy lássam meg a te választottidhoz való jóvoltodat és örvendezzek a te népednek örömeiben, hogy dicsekedjem a te örökségeddel e mai napon is.

XVII. Esti.

Végtelen hatalmu Isten! alkonyatra hanyatlik a nap. Bucsusugarai még visszaragyognak a láthatár pereméről, mintha végig tekinteni akarná azt a végtelen pályát, mely mögötte elmarad.

Az árnyak növekednek, mint az aggkor nyomoruságai az élet-alkonyán . . .

Minden fénynek meg van a maga árnya; minden virulatnak

a maga hervadása; a munkásságnak fáradsága. Csak a te lényed, oh Isten, egyedül árny nélküli fény . . . hervadás nélküli létel . . . alkonyat nélküli nap . . . és fáradságnélküli örök munkásság . . . *Te öröktől fogva, változás nélkül, voltál, vagy és leszel minden időben.*

Az én lételem pedig tűnő csillám, mely homályból kelt föl és homályba száll alá; virág, mely reggel virágzik s estére elhervad; rövidke nap, melynek hajnala az alkonyal olvad össze; lankasztó munka, mely nyugalom után epedik.

Oh édes Istenem! csak e rövidke nap, melyet kegyelmedből nyertem, mennyire elfárasztá gyenge idegeimet s miként ohajtom a nyugalmat, hogy az álom ringató karjain magamat kipihenhessem! Pedig mily kevés, a mit e mai nap folytában, gyámolító jóságod segédelmével is, elvégezhettem, s mily sok a kötelesség, melyeket örök törvényed parancsából betöltenem, elvégeznem kell!

Uram! ne büntess, ha mindenekben szent akaratodat betölteni nem tudtam. Minden igyekezetemmel arra törekedtem, hogy a te törvényed utában járhassak. Fáradtam a testért, epekedtem a lelkiéért. A szeretet parancsának eleget óhajtottam tenni. Jót tettem nemcsak szeretteimmel, hozzám tartozóimmal, hanem más felebarátaimmal is. Igyekeztem, hogy lelkem magasabb és szentebb szárnyalásai vezessék testem vágyait és indulatait. Kerestem a te szent országod igazságait. Éheztem, szomjuhoztam a menny javait. Jóságos cselekedetekkel igyekeztem az örökélet virágait szívemben gyümölcsözőbbé tenni.

De mégis Uram, e nap alkonyával fogyatkozásaim árnyai lelkem elé vetődnek. Beösmérem, hogy erőtelen, tehetetlen, gyarló vagyok, a legjobb igyekezet mellett is. Irgalmadban bizom erős hittel, hogy az én erőtelen *törekvésem* fogyatkozásaim mellett is, *kedvet* talál atyai kegyelmed tetszése előtt.

E hitben megnyugodva kulesolom össze kezeimet e nap alkonyán és esedezve könyörgök: légy gondviselő Istenem, nyugtató édes atyám és őriző pásztorom az éj sötét óráiban is.

Az éj sötétje, mint a te gondviselésed szent palástja, leplezzen el a rossz akarat bántalmait ellen; a nyugalom, mint a te atyai szereteted karja ringasson öntudatlanságba, hogy édes álmod aludhassam napi fáradalmaim után; és fénylő csillagaid, mint őriző pásztorom szemei ragyogjanak felettem, hogy a te megtartásodban legyen az én újászuló hálás örömem és boldogságom. Amen.

RÉDIGER GÉZA.

Enyedi György egyházi beszédei.

I. Beszédeinek kéziratairól.

„Mit nem tett volna e férfi, ha a végzet életét hosszabbra nyújtotta volna! Senki sem volt nálánál a prédikálásban kedvesebb, a tanításban rövidebb és alaposabb; az írásban könnyebb, a nehézségek elhárításában szerencsésebb, a tévedések megezáfolásában biztosabb. Ezt bőven bizonyítják írott egyházi beszédei. Élete virágjában, midőn napról-napra hiresebb lett, s mindenkit bámulatra kezdett ragadni, az élet vészzei közül elköltözött a boldogok társágába, egy tisztes név emlékéit hagyván az utódokra“. Így méltatja Enyedi György érdemeit Thoroczkai Máté, ki a tanítvány kegyeletével tekint vissza a nagy mesterre. (Vesd össze *Ker. Magvető*. XXV. 214., 215.) S valóban, ha írásban fennmaradt klasszikus műveit vizsgáljuk, igazat adunk a fennebb idézett szavaknak s habozás nélkül elismerjük, hogy Enyedi György a XVI. száz végén Erdély legnagyobb egyházi szónoka volt.

Alig tíz éves papsága alatt háromszáznál több beszédet írt. Ezek közül — a mostoha idők miatt — csak egy jelent meg nyomtatásban, Hunyadi Demeter püspök felett tartott halotti oratóija; a többi tanítványai irogatták le a papok és mesterek, értelmesebb polgárok, sőt egyes főurak számára is. Így terjedtek el azok egész Erdélyben s utánok hol itt, hol amott új másolatok készültek.

Egyik szép példánya e nagy gonddal készült másolatoknak eljutott a távol Tiszamellékre is s hosszabb hányódás után, mintegy száz év óta, a sárospataki főiskolai könyvtár kínesei közé tartozik.

Ma már a sárospataki példánnyal együtt mindössze csak hat kötetet tudunk e régi kéziratokból felmutatni. Négy közülök a Simén-gyűjteménnyel jutott főiskolai könyvtárunk birtokába; az ötödiket Jakab Elek adta a székelykereszturi gymnasium könyvtárának. Egy-két jellemző vonást közöl belőle ugyane történetírónk „Enyedi György életében“. (*Ker. Magvető*, XXV. 136., 137. Vesd

össze 138. l.) Uzoni Fosztó István, azaz Kénosi Tósér János is, e példány hajdani birtokosa, ad némi rövid ismertetést róla. (*Historia Eccl. Tom. I.*) — Ennyi csak mindössze, a mit Enyedi prédikációíról eddig tudhattunk.

A kolozsvári protestáns theologiai fakultás tehetséges, ifjú történettánára, Pokoly József, Erdély egyháztörténetét ép oly kiváló szorgalommal, mint szerencsével kutatva, figyelmeztetésemre lehozatta a sárospataki könyvtár mindeddig ismeretlen maradt Enyedi kódexét. Így nyílt alkalom e könyvtárnok társam kollegiális szíves-ségéből behatóan megvizsgálni e ritka beesü kéziratot, melyet unitárius kéz (haesak modern formában nem) egy pár száz esztendő óta nem forgatott. Tanulmányom eredményét a nyelvtörténeti rész elhagyásával a következőkben foglalom össze.

II. A sárospataki Enyedi-codex.

Enyedi prédikációinak a sárospataki könyvtárban őrzött kötete vaskos, negyedréti alaku könyv, melyet a XVII. sz. közepén Kolozsvárrtkötöttek be, mint ez a kötés formájából s a kötés belléseként felhasznált nyomtatványokból kitünik. A könyvbe foglalt kézirat elől-hátul esonka lévén, csupán közepén, a prédikációk első csoportjának, a III-ik Triacas-nak végén találhatunk két sornyi följegyzést a könyv egykori másolójáról. E följegyzés ma már elhalványult vörös tintával történt. A név, az aláírás, fájdalom! e följegyzés mellől olvashatatlanul ki van törölve:

„*Finivi A. D. 1638. die 5 May. Regi seculo immortalis soli sap. (?) Deo gloria. Laus et honor in secul.* . . .

A másolat vastag, erős papíroson, apró, gyöngyszemhez hasonló betűkkel igen ügyes, gyakorlott kézre vall. Vörös czimeivel és vörös kezdőbetűivel valamelyik előkelőbb erdélyi pap vagy nemes számára készülhetett. Az ismeretlen XVII-ik százbeli birtokosok egyikének kezétől is maradt fenn a könyv tábláján néhány érdekes följegyzés. Mindjárt az első tábla alsó részén belől ez olvasható:

„Anno 1659. circa festum Pascalis. Az nagyhatalmú Isten Tár országbul Uzo nevő Tartománybul engemet szabaditván, az hul (az) Tanajs (Don) vize az Fekete Tengerben szakad, által kelvén az Tanaison Bela (Biela?) Czerkónál, vitettem postán az Fejér Orosz országghí Kenezhez Belgradra; az az király ismet vitetett postán onnét az az Muszka czásárhoz, Sztoliczára; az czásár városában, ott mulatván három héltig, az czásár postájával onnét is eljöttem és így eléb-eléb utamat követ-

vén (kitörölve) érkeztem ide F . . . . . Isten segítségébül in Anno 1660. die 1. Januarij“. Czásár (?) János (?)

A papirlap felső részén ugyane kézzel ez van írva: „*Memo-riale*“. Alatta nagyobb betűkkel:

„Anno 1662. die 3. Februarij. Atta Isten ez világhra az én Kis Fiamat, Cz . . . . Ferenczet“.

„Anno 1664. die 4. Januarij. Atta Isten ez világhra az én Fiamat Cz . . . r Pállt“.

A könyv hátsó táblájának beloldalán szintén ugyanettől a kéztől még a következő bejegyzés olvasható:

„Kendgyel Ferencz szolgálómnak kezdetett esztendeje 1661. die 14. Junij“.

„Attam mindgyárt neki egy szürt, egy szüveget, egy bokor (pár) czizmát. — A czizmát patkolták meg pro Den. 9. Ugyanakkor attam nekie Den. 36., ados volt az korczomára“.

„*Praedicator fizetését attam érette Den. 12*“. (Tehát azon a vidéken még a cseléd is fizetett papbért!)

„*Az Praedicator bízát is megattam érette*“. Feljebb: „*alias Den. 6*“.

„Az után vöttem nadrágot nékie fh. 2“.

A könyvnek 1660. körüli tulajdonosa ezek szerint, mint a följegyzések nyelvéből is kivehetni, aligha nem kálvinista birtokos volt valahol a Partiumban Szabolcs körül.

Mert e helyre vezetnek a mindjárt ezután következő nyomok is.

A „III. Triacas“ utolsó üres lapján több nevet látunk beírva. A legrégibb Kállai István lehet, kihez már csonka állapotban került a könyv. Kállainak számos névbejegyzése közül a legteljesebb ez: „*Steph. V: Kállai in Bethulia Compar. polt. 12. 1718. m. p*“.

Ez a Bethulia a Nyírség volt, mint Pokoly József úrtól értesülők. Kállaitól, ki szorgalmasan kitörölgette a régibb neveket s ki a táblára is gondosan felírta a maga birtokjogát („*Steph. V Kállai emptus polt. 12. 1718.*“), alkalmasint már 1718. első felében tovább vándorolt a könyv, legalább a hátsó tábla alján álló bejegyzés ezt bizonyítja:

„Verus Possessor Petrus F. Szatthmari possidet vera possessione. Anno Dni. 1718. 19. Die 27. Augusti (?) ex Donatione Perill. ac Gener. Dnae. Szent. . . . (?) = Viduae (?) J. Kerekes (?)“.

Szatthmári után, úgy látszik, Gönczi Sámuelhez jutott kódexünk 1733. jun. 22-én (?), mint ez a III. Triacas végső lapján olvasható:

„Jure ac legitime successit in possessione Samuelis Gönczi (?) in

Anno Domini 1733/4. die 22. Jun. In . . . . Rivuliense (?) abitur (?)
D: a: Pet: Földi“.

Ugyanott „Johannis Erdőlj“ neve máig épen maradt. Erdődi huzhatta ki csaknem a felismerhetlenségig eltorzítva a Gönczi és Földi neveket.

Ennyi hányódás után jutott a megviselt kódex valamelyik tanuló ajándékából a sárospataki collegium birtokába, hol a régies pecsét tanúsága szerint már jó idő óta őrzik. („*A S: Pataki A(nya?) Oskola Könyvtára*“). Könyvtári jegye: *M. IX. 770.*

Beosztása e becses kézirati műnek a következő. A hiányosan fönmaradt kötetben a III. és IV-ik Triacas prédikációi, tehát összesen 66 prédikáció volt eredetileg. (Egy triacasra 30 helyett 33 beszédet számítva, talán azért, hogy három triacasszal egy „centuria“ betölthető legyen.) A III-ik Triacas 373 lapból, a IV-ik mintegy 342 lapból állott; tehát egy-egy prédikáció átlag 5—6 4r. levélnyi terjedelmű, a legutolsó nyolcznak kivételével, melyek félakkora vázlatok gyanánt tűnnek fel.

A prédikáció-csoportok külön czimlapjai után a tartalomjegyzék következett ilyenképpen:

„*Ez Negyedik Triacasban lévő külömb-külömbféle és üdökre alkalmaztatott Conciók themáinak táblája*“.

Azután egy diszesebb és könnyebben áttekinthető index áll a locusok megjelölése és a prédikációk rövid latin czimével. A IV-ik Triacasé ilyen formán kezdődik:

QUARTA TRIACAS (Vörös betűkkel.)

Concionum Georgy Eniedini.

Loci Scripturae in hoc Tomo explicati. Et:
Loci Communes praecipui hic tractati.

Psal. 82. Con. 100. Precatio ad Deum hostibus ingruentibus. Fol. 1.
Ex eodem Psal. w. 10. Con. CI. fol. 15. (Convenit, 127. eodem.)

Áttérve a prédikációk rövid ismertetésére, a kódex a III-ik triacas LXXXIX-dik conciójának végével a 249. lapon kezdődik. A kötet elejéről tehát 248 lap elveszett. A 250. lapon kezdődő XC-ik concio Joann. Cap. 7. v. 16-ra van építve: „Az en tudomaniom nem enym, hanem aze, az ki engem el kwldeöt“ etc. E prédikációból csak a bekezdés eleje maradt meg, a következő

XCI-ikből is csak néhány sor s a XCII-ikből negyedfél levél. (277—288. l.)

A esonkán fenmaradt 89-ik oratio Izrael királyainak vétkeiről szólt s megtérésre inté a népet, hogy úgy ne járjanak, „mint jára Osiás és az Israel országa“. „Hogyha meg nem térünk, hasonlóképpen mi is mindnyájan elveszünk“. A 90-ik beszéd az igaz tudományról, az egyedül igaz vallásról adott felvilágosítást. A 91-ik Krisztus istenségének mivoltát fejtegeti és a pápisták ellen volt irányozva. Helyén való a fenmaradt kis töredékből közölni e két kijelentést:

„Minden kétség nélkül bizonyos dolog, hogy ez Jesus igaz Messias volt“. (271 l.)

„ . . . itt Sz. Péter, hogy Urrá és Christussá tétetett. Tehát az igaz Christusnak vött és adatott Urasága (és Istensége vagyon) vagyon. (*Igy!*) És mind az irás, mind ő maga Christus Urunk mindenütt azt kiáltja, hogy valamie vagyon, de mind adatott ő neki. Hogy-hogy állhat meg azért azoknak vallások, kik az Christust örökkévaló, ő magától való Istennek vallják?“(272. l.)

Látnivaló ezekből, hogy a kódex kálvinista tulajdonosának lehetett némi oka egyik-másik prédikációnak kitépésére.

A esonka 92-ik beszéd szintén polemikus irányu, a szent lélek elküldéséről szól, tehát pünkösdi beszéd. A befejező részben nem minden erő nélkül állítja Enyedi:

„Az derék szentírás világosan mondja és kiáltja, hogy *egy az Isten*. 83. (Psal. ?) Pál és ő maga Christus Urunk azt mondja, hogy az mi Urunk Jesus Christusnak Szent Atyja az. Hova kell ennél nagyobb világosság? Az az egy igaz Isten, az ki régen az Apostolokra kiönté az ő szent lelkét és tudatlanokból böleseké tevé: világosítsa meg az ő szent lelkével az mi szívünket is, hogy az ő igasságát megérthessük és minden hamis patvarkodások ellen megoltalmazhassuk; hogy az igaz vallásban megmaradván, amaz örök dücsőségnek Coronáját az utolsó nagy napon elvehessük. Amen“. (288. l.)

A XCIII-ik prédikáció (ezime: *Concio Natalis*) szintén esonka. Alapigéje János 8-ik részének 56-ik verse. A 288. lap közepétől a 305. lap aljáig terjed, de közbül a 293—296. lap, tehát két egész levél hiányzik belőle. Érdekes e prédikáció végén a Dávid Ferencz esetére való fölismerhető vonatkozás:

„Tanuld meg azért, hogy nem mindjárt hamisak azok, az kiket tüze-vízre méltóknak kiáltnak lenni, avagy az kiket a vallásért megölték. Ez volt eleitől fogva sorsa és állapotja az híveknek és az igazság vallóinak. Az nyomorúságban esett hívek is, az kik az igazságért szenvednek, vigasztallják efféle példákkal magokat. Megmondta

régen ezt Chistus urunk, hogy ha az gazdát Belzebubnak mondják, az családot annál inkább; ha az főt kergették, vesztegették, szidalmazták, nem csuda, ha a tagoknak nem kedveznek“. (304. l.)

E prédikáció aljára a 293. lapon a másoló nagyobb betűkkel odajegyezte: *Triacas Concionum Hungaricarum Georgii Enyedini.*

A „Concio XCIV.“ egyike a legérdekesebbeknek az egész kötetben. (305—317. l.) A katolikusok ellen van intézve s alapigéje az Enyedi híveinek ily biztatón hangzik: *Ne fély kiczin nyai, mert teezet az tü Atiatoknak, hogy országot adgion tü nektek. Luc. Cap. 12. w. 33.* Felemlíti itt Enyedi Ahabnak és a Baalnak sok számtalan papjait, kikkel szemben az isten embere csak egyedül vala. „Nem áll tehát az sokaságon az igaz vallás!“ Majd reá tér az unitárius vallás régiségére s híveinek állítólagos csekély számára. Mivel Enyedi idejében az unitáriusok közhit szerint a legszámosabban voltak, e történeti érdekű részt teljes egészében kell közlenünk olvasóinkkal:

„Sőt nem csak a hűtötlenek, de gyakorta az igazak is nem tudják, kicsodák és nem ismerik meg az igaz tudományu embereket. Példa erről Illies propheta, ki azt tudá, sőt ugyan azt is mondá, hogy nincsen ő nálánál több istenfélő az ő idejében. 3 Reg. 19. De azt mondá az Ur neki: Hattam én Israelben hét ezer férfiakat, kiknek térdek nem hajlott meg a bálvány előtt és kiknek szájok nem imádták őket, hogy kezeket megcsókolták volna. Honnat tanuljuk meg, hogy méltatlan és hamis azoknak patvarkodások, az kik abból akarják megmutatni, hogy az mi vallásunk az egy Isten felől nem igaz, hogy csak egynehányan vagyunk, az kik ezt az hűtöt tartjuk: azért nem lehet igaz. Ez ő patvarok szintén olyan, mint hogy azt hirdeté, hogy csak ez minap költ új hűt. Új hűt, ha az Biblia új könyv. Mind ez széles világon sincs penig régiebb könyv az Bibliánál; ott vagyon megírva az mi vallásunk. De az övék csak ez minapi, mert csak Chistus urunk születése után költ. Megmutathatjuk az önnön könyvekből, mikor költötték, csinálták az Conciliumokban az Háromságot; mikor költ az apró gyermekek keresztelese, az bálványoknak templomokban való bevitelle és egyéb efféle istentelen babonaságok. De az mi vallásunk elébb volt Chistus urunk születésénél két annyival is, az mennyi ideje, hogy ő ez világra született. Micsoda arczával merik hát új tudománnak mondani, az mely ez világgal kezdetett? Új az övék, csak tegnapi ehez képest, mert az római pápák faragták agyokból nem régen. Noh, az minémű igaz és erős ez, szintén olyan az is, hogy igen kevesen vagyunk ezen az valláson. Megengettük, hogy ő hozzájok képest kevesen vagyunk; mert ugyanis sok ez gaz, az por, az fővény, de kevés az arany benne. Azért akki okos, nem sokaságban, hanem az kevésben, nem az bő dologban, hanem az ritkában helyeztetni az böcsületet. Sok az kovács kő, de kevés az gyémánt. De mindazonáltal nem oly kevesen vagyunk,

az mint ők itélik és mondják. Ez mi országunk egy kis szegelet föld, dicsértessék az Ur Istennek neve! *itt is nemcsak huszonötön vagyunk, hanem még huszonötnél is többen csak tanító renden is. És egy, az egész gyülekezet előtt, kinek szava meghihetős és mindeneknél tisztességes hira vagyon, azt mondá, hogy vadnak egy részecskéjében országunknak, kik itt jelen nem voltak mostan. 62 praedikátorok, kik az egy élő Istennek és az ő sz. fiának vallásában, mindenben velünk edgyeznek és velünk azon egy Istent vallják és praedikálják; kik hogy itt nem voltak, az üdönek veszedelmes volta és az messze való hely nem engedte. Hát, hol vadnak az sok Nicodemusok, kik közül egy néhányat tudunk, sokakat nem ismerünk, kik az Istennek igazságát kötve-fogva tartják; kik csak alkolmatosságot várnak és az Urnak meglátogatásának napját várják? Nem olyan kevesen vagyunk tehát, az mint az mi ellenközöink hirdetik. De ha szintén kevesen volnánk is, nem elég ok hozzá, hogy hamis vallásunk; mert itt is azt mondá Christus urunk: *Ne félj kicsin nyáj!*" (310—312 l.)*

Mielőtt e sok tekintetben nevezetes prédikációval végeznénk, meg kell jegyezmem, hogy Jézus a tautványok elbocsátásánál mondá az alapul választott igéket; de az Enyedi beszédének másolatából nem tűnik ki, hogy az nála zsinati beszéd volna. Pedig sok kétséget eloszlatna most csak a legegyszerűbb kijelentés is. Mert valószínű, hogy e prédikációt az 1596—7. tájt tartott zsinatok valamelyikén mondotta el, mikor a háborus hírek miatt csak valami 25-ön jelentek meg a gyűlésen a papok. A 62 gyülekezetre való hivatkozás Háromszékre illik, hol a kálvinisták és unitáriusok Dávid Ferencz ideje óta közös gyülekezetet alkottak. E közösségből természetesen folyt, hogy a gyűlésen jelenlevő nikodémista atyafi az összes háromszéki protestáns papságot unitárius hitvallóknak nyilvánította. Keserű Dajka fellépését is később innen lehet magyarázni.

A 95-ik prédikáció a 79. zsoltár 1-ső verséről szól. (Úr Isten, a Pogánok jöttek az te örökségedben.) A zsoltárok eredetéről ebben Enyedi így nyilatkozik:

„Vedd eszedben, hogy ez Soltár-könyvben vadnak sok dicsiretek írva, kiket nem Dávid szerzett, sem nem ő idejében költöttek, hanem kiket ő előtte s kiket utánna, mint ez igen nyilván vagyon. Hogy pedig mind az egész könyvet Dávidénak nevezzük, nem egyéb az oka, hanem hogy nagyobb részét Dávid írta és az ő idejebeli szent és bölcs emberek csinálták. És ezért az többi is mind az ő neve alatt vadnak“. (320. l.)

E prédikáció végén a török-tatár igából való szabadulásért könyörög, a kik úgy nyomorgatják a keresztényeket, mint hajdan a chaldéusok a zsidókat. A 96-ik beszédet is ugyanazon zsoltár 5-ik

versére alapítja. („Meddig haragszol, uram“? 330—341. l.) Tárnya is ugyanaz: a pogányok kegyetlensége s azoktól való megszabadulás. Egyik vonatkozásából kiderül, hogy e prédikációt egy néhány nappal mondta el Enyedi a 95-ik után.

Azt is föl kell említenünk, hogy e beszédében igen érdekesen mutatja föl az ó- és új-testamentum közötti különbséget. Felfogása nem kedvez az akkor mindinkább terjedő szombatos iránynak:

„Más az Ó- és az Új-Testamentumnak ideje és sokkal nagyobb tökéletesség kívántatik az Új-Testamentumnak faitól, hogynem régen az Ó-Testamentumbeliectől; az miképpen Christus Urunk bővön megmutatja Matt. 5. Azért nem csuda, ha az, mi az Ó-Testamentumban megengettetett, az Új-Testamentumban megtiltatott“. (338. l.)

A 97-ik politikai tárgyú beszéd, a hadindítás veszedelmes voltáról és a háboru kétes kimeneteléről szól. Amasias példáját hozza fel intésül (alapige: 4 Reg. Cap. 14, v. 8.) s a hadi fegyelem javallásánál a római történelemre is hivatkozik. „Okoskodjunk azért és az régi példákat ne csak azért hallgassuk és olvassuk, hogy fülünket gyönyörködtessük vele; hanem képesoljuk és alkolmazzassuk magunkra, az üdöre, állapotunkra“. (352. l.) Józan észjárását igen jellemző, sajátosságos érveléséből ezeket szemeltem ki: „Csuda állat az ember! ha nyomoruságban vagyon, kesereg, panaszkodik, megalázza magát; ha jó szerencséje vagyon, mindgyárást elragadja az ló“. „Ha miben jó szerencsénk, elémnetelünk vagyon, ne fujjuk föl magunkat, ne dicekedjünk, ne nyujtózzunk killjebb az lepelnél, mert bizony megfázik a lábunk; hanem tartsuk határunkban mi magunkat, az miképpen adá tanácsul Joas Amasiasnak“. (344—345. l.) A prédikációt ezzel az intéssel végzi be: „Im meghallók, mint jára Amasias! Az Úr Isten ótalmazza országunkat, fejedelmünket és mindnyájunkat fejenként, hasonló nyavalya, veszedelem és esettől! Amen“. (341—352. l.)

(Folytatása következik.)

KANYARÓ FERENCZ.

Egyháztörténelmi adatok.

CXXXIII.

Pálffy Mózes levele atyjához Pálffy Zsigmondhoz. 1767.

Bizodalmas drága Atyám
Uram!

Atyám Uram Atyai kegyes Levelét Fiuí alázatossággal elvettem (mely expedíáltatott 24-dik Áprillisban, én pedig kaptam 26-dik Májusban), más Leveléről is emlékezik Atyám Uram és azon Levélben lett volna zárva nekem is egy Levél, én a Kapitány uramot mindgyárt megkerestem (jóllehet most a Compániáját elvették és adták a 7-ik Majornak Kókásnak, és neki adtanak más utolsóbb Companiat), de ő azt mondgya, hogy semmi Levelét Atyám Uramnak nem vette, hová lett az Levél, hová nem, én azt bizony nem tudom. Épen ezt vártam, hogy Atyám Uram atyai Kegyes akarattyát megtudhassam; mind Isten, mind Ember tudgya, hogy nem gyermeki állhatatlanság ingerelt arra, hogy a katonaságot elhadgyam, hanem jövődöbeli Szerencsémnek hátramaradása, melyet okoz csak a Religióm; mindsem pedig Religiomat elhadgyam, inkább köldülni megyek; mert arra soha kedvem nem volt, jóllehet Oberlientságot ma is mindgyárt kapnék, ha elakarnám hagyni Vallásomat, azért is azon semmit éppen ne szorgalmatoskodgyék Atyám Uram, hogy miképen kereszteneik elengemet; mert azt minden bizonyal megkapom, mivel én már a Regimentnél jelentve vagyok és vége is van már alkalmasint mindennek, csak éppen erre várnak, hogy mivel a Nemes Regiment rajtam Vallásom mián nem segíthet, tehát Kivánságom mondjam meg igaz serény szolgálatomért mit kívánok, azért is Én egyebet nem kívánhatok és nem is kívántam a N. Regimenttől, hanem hogy engemet mint Tisztet cresszeneik el, jóllehet egy kis költésbe ezt ha megadják kerül, mindazonáltal mégis böcsüllet holtomig lesz, ha Tiszti titulussal elmehetnek; megadják-é vagy nem, nem tudom, tudom azt, hogy sokan lesznek a kik azt mondják, hogy rosszaságomért nem lehet tisztségre kapni, mind az által Isten haza vivén, meg fogom mutatni a N. Regiment attestátumából, hogy viseltem magamat. Én pedig azt mondom, hogyha én tudnám, hogy nekem valaha Atyámfiái közül orromra vetné ezen szolgálatomat, vagy pedig köl-

tésemet valaki, soha engem senki Erdélyben Testi szemeivel nem látna, (melyet nem remélek), mert ha itt szerencsétlen voltam, még a szent Ur Isten el nem hagyott engemet végképen, és reménlem is, hogy még az én napom is feljön valaha; mert még egész életemben szerencsés állapototomot nem mondhatom, nem is nyugszom addig, ha napkelettől délre, északra és napnyugotra vándorlok is, mignem vagy szerencsés vagy szerencsétlen végemet találok, denique ily dolgokról írnom épen nem illik, Isten szerencsésen haza vivén, magam dolgát szándékozom bővebben explicálni Atyám Uram kegyes tekintete előtt; de már most azon gondolkodom, hogy mi csoda alkalmatossággal induljak, mert gyalog menni igen meszsze és Ládámot magammal vinnem épen nem lehet, azért én nékem van a Regiment Cassájába 40 nimet forintom, mely is benn maradt, mivel ruhát egyszer is nem vettem, kiadják-é vagy nem, igen kétséges, ha ezt kikapom, igen jó lesz, mert az uton csak megérném vele, de ha ki nem adják, épen egy grájeczár nélkül költetik elmennem, azért szívesen kérem drága Atyám uramat, ha módgya nem lesz hirtelen küldeni nékem báresak 3 aranyat, tehát írják az Obesterünknek Lumágának, hogyha kívántatni fog quietántiájára a Fiaúnak egy néhány aranyat adgyon és Atyám Uram megfizeti; mert ha szükség nem lészen, én egy pénzt se kérek, ha pedig szükségem lesz reá, az enyimből, a melyik valahá engem illetve, szívesen megfizetem, hogyha pedig volna valami parancsolatya Atyám Uramnak, méltóztassék véllem parancsolni, szívesen udvarolok ezen országról, vagy valamelyik Testvéremnek ha valami ujnmódi portéka tettszik, csak késedelem nélkül irjanak és szolgálni benne el nem mulatom, a Leányoknak kívált ha valami köll, csak Asszonyanyám irasson, akármiképpen is meglesz, ugy is Bécs felé költetik mennem, onnan Posomnak, Pestnek, Budáúnak és ugy furt und furt; egy rosz lovaeskát ha szerezne József Bátyám ur addig mig haza megyek, jó volna, mégis Rugonfalvaíg csak elbiczegnék rajta, ugy is majd elront a Marche hazáíg, bezzeg ha az Eöcsém Kristóf vagy 5 körmöztzi aranyat küldene, lehetne itten olyan puskát csináltatni, hogy soha oljat nem látott, nem is gondolhat, ha pénzem lenne, ha csak egy pár Pistolt is csak vinnék magamnak, hány sákkal telik, nem tudom, ugy szándékoztam utamat felvenni Bétsig megyék Land-Kocsin, Bécestől Budáíg a Dumán, onnan talán az Ur Isten rendel valami alkalmatosságot. Én reménlem, ha az Ur Isten betegséggel meg nem látogat, két Holnap alatt, ha egyszer megszabadulok, otthon lészek. Én a Generalis Titulussát elküldem Atyám uramnak azért, ha Atyám uram ír néki, csak Bécsbe köll írni, mert ő mindenkor ottan vagyok és csak szabadulásomért kérje Atyám uram, hogy Tiszti Obsitot kaphassak; mert ha azt nem kívánnék, már eddig elmentem volna, különben mig én újra nem

¹ Haza jövéen, később alkirálybíró lett s a székelykereszturi iskola felügvelő gondnoka, mely iskola megalapítását (1794-ben) egyfelől neki köszöni.

irok Atyám Uramnak, addig néki ne is irjon, mert még a dolognak végét nem tudom, de mihent végére járhatok, azonnal tudósítom Atyám Uramat, akkor azon Levelemmel az Attrést is elküldöm, de most magam sem tudom jól, miből áll Titulussa eo Excellentiajának. Aszszonyom Anyámat kedves Testvéreimmel szivesen Tisztelevén vagyok

Kedves Atyám Uramnak

Engedelmes Fia Szolgája

Brünn, 1. Juny 1767.

Pállffy Moyses

Corporall.

Külczim:

A Monsieur, Monsieur de Sigismundi Pállffy

Wienne

a Clausenburg

Offen.

Bethfalva. Ex Transilvania.

(Eredetije Taresafalván a Pállffy-esalád levéltárában van. A levélre rá van jegyezve: 29 Juny vettem).

Közli: PÁLFFY GYÖRGY.

CXXXVI.

Gúnyvers Blandrata ellen.

Az alábbi gúnyverset a mult évben találtam meg az országos levéltárban másféle irányu kutatásaim között. Az eredetileg magyarul irt s csak később latinra fordított pasquillus egészen Blandrata ellen irányul, kit élesen gúnyol.

Szerzője katolikus, a mint ezt a vers több helyéből ki lehet venni. Hadd álljon itt latinul ez érdekes egykoru közlemény.

Translatio in Georgium Blandratam secundum
pasquillum.

Te blande latrantem clamamus,

Te inconstantem confitemur,

Te errorum patrem, omnis terra detestatur.

Tibi omnes Catholici, tibi omnes et justi universi religiones,

Tibi clerici et laici detestabili voce proclamant:

Dirus, dirus, dirus blasphemus in deum Sabaoth,

Plena est bis terra honestae miseriae tuae.

Te adulterimus apostatarum chorus,

Te proditorum damnabilis numerus,

Te sceleratorum maledictus, laudat exercitus,

Te per orbem terrarum secunda detestatur ecclesia:

Patrem immense immanitatis

Venenosum tenetur falsum et peruersam genium,

Diabolicumque quem exalas spiritum.

Tu lux impie secunde,

Te patris mendaciorum es filius.

Tu ad perdendum homines non horruisti mutare religiones habitem.

Tu destructo veritatis fundamento aperuisti sequatibus trius portas inferorum.

Tu ad dexteram dominis se debis imperpetuis petuis.
 Blandrata tu crederis in luctum Icarus.
 Te tamen quesumus tuis famulis subveni, quos falsa doctrina decepisti,
 Eterna flamma cum illis comburris,
 Reduc complices tuos Blandrata, et maledic opiniotatae.
 Et erige illos et liberacos (igy!) usque in eternum
 Per singulos dies maledicimus te,
 Et commendamus apostatim tuam in seculum et in seculum seculi.
 Dignare Blandrata in tempore dato expectatis te expiare.
 Miserere tui Blandrata, miserere tui,
 Fiat ira dei super tuos, quem admodum speraverunt inte
 Inte Blandrata sperantes confundentur in eternam. Amen.

(Eredetiye Orsz. Levéltár. Kinestári osztály, gyulafejevári káptalani levéltár, VII. osztály, II. csomag, 4. szám).

Közli: DR. VASS MIKLÓS.

CXXXV.

1. Dávid Ferencz családi vizzálya.

(1573.) „Eodem die 15. Septembris Reverendus dominus Franciscus Davidis plebanus coram dominis Iudicibus et Senatoribus personaliter comparens protestatus est: Qualiter hesternum die, dum videlicet ipsum in praesentiam dominorum iudicum citasset iurique convenisset super cuius postulatione iure deliberatum fuisset, quod coram suo iudice, videlicet Ecclesiastico requireret, sed post huiusmodi iudiciariam deliberationem uxor sua invito ipso ad parentes suos fugisset, puerum quoque suum, inscio ipso, nutrix post matrem obtulisset, cui licet ipse serio commisisset, ne de domo discederet: Illa tamen posteriorem partem domus confregisset et occulte puerum obduxisset, ob quod factum venturo tempore curam habiturus (?) erit praesentis protestationis testimonio.

Et iterum Laurentius Koppanij: In persona honestae dominae consortis Stephani Barat Senioris protestatus est, Quod quia certo ut intellexisset dominum plebanum ad protestandum comparuisse super eo, quod nutrix pueri sui, simul cum puero, ad domum eius venisset, quod haec non ex sua commissione et voluntate, sed per se fecisset, quod iure etiam comprobatura foret, si tamen dominus Plebanus pro suo puero („filio“ lehuzyva) nimis solitus esse velit, vadat ad domum eius et reducat illum“.

„Protoc. Protestationum“. A Kolozsvár városi levéltárban.

2. Basilius István atyja.

(1552.) Tempore Iudicatus prudentis et circumspecti Andreae Mood, prudens et circumspectus Blasius literatus concivis noster in ratione cuiusdam domus Sala Josa, in platea lupporum existentis habitae aliorumque bonorum eiusdem per Magnificum Franciscum Kendy occupatorum, coram domino Iudice praedicto protestando

inhibitat sic, quod illi hereditates omnes ad eum spectarent et in futuro illas hereditates, tamquam quae ad eum ob debita spectarent, iure mediante requirere vellet“.

(Nb. 1553—6. minden évben megújítja Balázs deák ezen protestatióját, mely kevés eltéréssel mindig egyező szövegű. Az 1555-ki protestatióban a „hereditates“ után ez áll: „quas tempore suae captivitatis magnificus dominus Franciscus Kendy occupare fecerat“. 1561-ben már néhai atyjuk helyett László és György testvérek emelik a protestatiót.) Ú. o.

3. Balásfy Ferencz.

(1564.) „Domini Iudex et iurati cives relictæ et orphanæ honesti viri Francisci Balasfy, qui in scola civitatis, lectore vacante, tribus mensibus lectoratum exercuisset, debitores remanserunt flor. octo, domini cives in censum suum deputaverunt flor. 6“.

(Nb. B. Ferencz, a Basilius István testvére, egy 1571-ki adat szerint orvos-doctor, kinek neje volt Kamagyártó János lánya: Anna. Valószínűleg ő az a „Franciscus Literatus Klausenburgen.“, kit 1545—6-ban Wittenbergben találunk bejegyezve. A fentebbi adat főleg azért érdekes, mert egy kolozsvári „ideiglenes“ tanárt ismerünk meg belőle).

Kolozsvári 1565. évi számadások.

POKOLY JÓZSEF.

Párisi Levél.

Páris, 1898. jan.

(Visszhangok a mult évről).

Szerkesztő Úr!

A körülmények megakadályozták abban, hogy novemberben irjak s így az utóbbi három hónapról hátralékban vagyok. Röviden felsorolom most azokat a dolgokat, melyek vallási szempontból érdekeseeknek látszanak. Sem a katolikus, sem a protestáns egyházban az év utolsó negyede nem haladt el nyom nélkül. A szabadelvű protestánsok gyűlésén igen érdekes tárgy volt Gilard lelkész felolvasása „Jézus szentségéről“. Az ezt követő vitában különböző nézetek jutottak kifejezésre, de a végkövetkeztetés mindenikben ugyanaz: Jézus munkájának és személyiségének végtelen nagy értéke, az ember fiának nagy és titokzatos alakja előtt a lelkiismeretnek hódolása.

-- A párisi prot. theol. facultáson e tanévet nov. elején nyitották meg nagyszámú közönség jelenlétében; a párisi protestánsok évről-évre nagyobb érdeklődést mutatnak e megnyitók iránt, hol meglelégedéssel hallgatják Sabatier tanár egy-egy felolvasását, vagy másnemű megnyitóját. Ez évben különösen annak a szükségességéről szóltott, hogy a hallgatók, a jövő lelkészei, tanulják meg alaposan a régi nyelveket, hogy a szentírást eredeti nyelven olvassák. Tiltakozott minden kísérlet ellen, hogy a protestáns egyházakra hivatalos fordítást kényszerítsenek, valami protestáns *Vulgata*-félét. Ez kritika annak a bibliai társulatnak az eljárására, mely más kiadást nem akar az egyházaknak adni, csak azt, melyet a társulat dolgozott. Minden fordítás, mondja Sabatier, többé kevésbé hű; olvassák hát mindeniket, de tartsák szem előtt az eredetit.

Sabatier után Lods tanár tartott felolvasást „Izrael prófétáiról, társadalmi, vallási küldetésükről és politikai programjukról“. Lods, a ki nagyon lelkiismeretes tanár, ki semmit se hagy a véletlenre,

ki mindent komoly bizonyítékokkal támogat, sok új észrevételt tett Izrael népe vallási történelmének különböző változatairól.

A közönség örömmel értesült arról, hogy a theol facultásnak most annyi hallgatója van, a mennyi sohasem volt a facultás fennállása óta. Attól lehetett félni, hogy a Sabatier könyve ellen intézett támadások után némely szülék tartózkodni fognak, hogy gyermeküket a párisi facultásra küldjék. Szerenesére az orthodoxok nem értek ezélt támadásaikkal. Ugy látszik, a mi prot. népünk többet ad a lélek hitére, mint a dogmai formákra. Az orthodoxok ijesztgetései nem félemlitik meg prot. ifjainkat. Távól attól, hogy munkájának megjelenése után gyanuba vették volna a tudós tanár hitét, sőt annál több elismerést és ragaszkodást mutattak iránta és ennek megható bizonyágát is adták. Hogy elismerésük akkor is folytatódjék, mikor a facultást elvégzik és Sabatier előadásait nem hallgatják, tanítványai alapítványt tettek egy tanuló számára, hogy a facultáson az összes előadásokat hallgathassa. Ime a jó példa. Csak örvendeni lehet a hatásnak, melyet Sabatier munkája eléidézett.

— Nem emlékszem, hogy szóltam-e arról a társulatról, melyet a végett akarnak alapítani, hogy a római egyházat megunt és semmiféle vallást elfogadni nem akaró embereknek a keresztény igazság hirdettessék. E társulat megalakult azzal a tervvel, hogy minden politikai és egyházi kérdést kizár és arra helyez sulyt, hogy nemzeti és vallási legyen. Vegyes társulat, az az olyan, melynek választmánya katolikusokból és protestansokból áll, kiknek ezélja csupán a kereszténységet hirdetni a franczia katolikusok milliónak, kik egy oly vallás után szomjuhozna, mely ne babonás formákból álljon. A társulat hozzá is fogott a munkához és az első beszédet nov. utolsó vasárnapján tartották az Oratoire templomban Párisban. A szónok, kit erre választottak, nem más, mint Loyson Hyacinthe, ki el volt ragadtatva, hogy őt szólították fel. A mondott napon megkezde beszédeinek sorozatát „Krisztusról és az ő munkájáról“. Csupán az első beszédet tartotta az Oratoireban, a más hármát a Taïtbout templomban mondotta. Az Oratoire templomban Hyacinthe mindenek előtt örömét fejezte ki, hogy abban a szentegyházban beszélhet, melyben egykor a katolikus atyák hangja hallatott és a hol két nagy hitszónok, Coquerel Athanase és Monod Adolf szava viszhangzott, kik a protestantismus két irányának voltak képviselői, a protestantismusénak, mely ellen neki nem kell állást foglalni, hanem azzal egyesülni. Azután tárgyhöz kezdett abból az elvből indulva

ki, hogy az evangéliumi prédikálásnak alapja a Jézus Krisztus istensége kell hogy legyen. Tételét igyekezett megmutatni saját szerű módon az evangéliumokból és Pál apostoltól vett idézetekkel. Hogy sikerült-e, az más kérdés, hallgatói kevésbé merték volna azt állítani. Mindez a nem tiszta, bár hullámos dogmatizmus nem tett oly hatást a hallgatóságra, melyet a szónok várt. Szép kifejezések, emelkedett szónoklat, melyek emlékeztettek az egykor hatalmas prédicatorra, ez volt, ezek voltak Hyanthe előadásai. De nem elégségesek arra, hogy a lelkeket, melyeket a kétség elnyelt, kielégítsék. A Taitbout templomban, a következő három beszédben azt az eszmét tárgyalta, mely reá nézve az igaz kereszténységnek egyedüli jogos formája, hogy nincs más egyház, csak egy, az egyetemes egyház (olvassd katolikus), hogy minden más egyházak csak átmeneti, szűk és hiányos formái ennek a nagy egyháznak; s hogy az egyiknek éppen annyi hiányai, türelmetlensége és tévedései vannak, mint a másiknak . . . Szükség tehát mindez empirikus történetességeken felül emelkedni, hogy az ember lássa az irányt az egyetemes egyház felé, a mely különben nem alapul valamely apostoli tanon, hanem egyszerűen az első Ádám megújulása eszméjén. . . . Sokan hallgatták Hyacinthe beszédeit, s nagy részt protestansok, kik közül többen nagyon esodálkoztak, hogy lehet ilyen dolgokat beszélni. S volt okuk miéért. Kisebbitni a prot. egyházat a XVI-ik százévi huguenottái utódai előtt, ez csaknem sértés. De kérhetjük is, miért engedtek a protestansok egy katolikus szónokot, — mert Hyacinthe bármit mondanak is, mindig katolikus — prédikálni az ők templomaikban és miért gyűltek annyian össze, hogy őt hallgassák? Talán a czélért, melyet a társulat kitűzött? Nem; azt a társulat maga megmondta, hogy mi a czél. A társulat feladata mindenek előtt és felett az evangélium hirdetése azoknak a *katolikusoknak* a részére, kik a római egyház babonáit megunták. Nem azért alakult a társulat, hogy a protestansok számára hirdettesse az evangéliumot. A protestansoknak nincs semmi szükségük Hyacinthe eszméire. S Loyson Hyacinthe maga is nagyon esalódott, midőn olyanokat beszélt egy protestans templomban. A formalismushoz kötött katolikusoknak beszélhet ugy, s ott talán az ő tagadhatlan — bár némelykor ködös — spiritualismussa teremhet is némi jó gyümölcsöt.

— November hóban a lyoni consistorium elnöke a francziaországi protestans egyházak lelkészeihez levelet intézett, melyet még két más consistoriumi elnök is aláírt. Puysoche, a lyoni elnök egyike azoknak, kik a protestansok kibékítésén leginkább fáradoznak.

Most arra hívja fel társait pártkülönbség nélkül, hogy alakítsanak kölcsönösen segélyező társulatot. „Ha van valamely tér, melyen egymást meghallgathatjuk, nem éppen e kölcsönösön segélyező társulat-e az, mely mindenek javára van. Nem lesz szó sem tanról, sem akármely egyházzól; testvérek leszünk a Krisztusban és segíthetjük, segítnünk kell egymást pártkülönbség nélkül, és megvalósíthatjuk az apostol parancsát: „Egymásnak terhét hordozzátok“. Miért ne tennők, ki volna, ki azt megtagadná?

A társulat ezéjja: kölcsönösen anyagi segélyt biztosítani tagjainak; továbbá önkéntes megadóztatás útján segélyről gondoskodni az öregebb lelkészek számára, kik a szolgálattól visszavonulnak; s a mennyire lehet tagjait könyvekkel is segélyezni; s a mikor a források engedik, a lelkészek gyermekeinek tanítását s árváinak nevelését elősegíteni. A társulatnak tagja lehet minden felszentelt francia protestans lelkész. Hogy semmi kétség ne legyen, meg is nevezi az egyházakat: „A francia reformált egyház, az ágostai hitvallású egyház, a francia szabad evang. egyház, a methodista ev. egyház, baptista egyház, a földközi tengerparti egyházak“.

E felhívást mindenütt helyesléssel kell hogy fogadják. A francia prot. lelkészek egyáltalán ninesenek oly fényes anyagi helyzetben, hogy föl ne használnának minden valósítható tervet, mely segítségükre céloz. A szükség némelykor igen nagy és némely lelkészi család nyomora szánuandó. Némely nemes szivek arra számítottak, hogy egyhangulag fognak a társulathoz csatlakozni. S mégis úgy látszik, hogy csalódnak. A szélső orthodoxok nem akarnak hallani a társulatról. Ők még e társulatot is az 1872-i hitvallás alapján akarják. Az egyik párisi lelkész ezt ki is fejezte az egyházi lapokhoz irt nyílt levélben. De a mennyire ellenzik a szélső orthodoxok, éppen annyira mellette vannak és ápolják az új orthodoxok. A „Vie nouvelle“ szerkesztője megleghangu ezikket ír a jótékony társulat megalakítása mellett, melyben egyebek közt ezeket mondja: „Protestans egyesülés! ezt nem lehetne jobb módon kezdeni, mint a lelkészek közötti testvéri összetartozás gyakorlata által és a jótékonyág mezején, hol nem lehet félni tan összezavarástól, mivel ott nem kell tanok felett vitatkozni, hanem segítségére kell jönni azoknak a testvéreknek, kik szükségét vagy fájdalmat szenvednek. Nem kételkedünk benne, hogy számosan csatlakoznak ahoz“. És tényleg többen is csatlakoztak a mérsékelt orthodoxok közül. A szabadelvűek pedig mondhatni kivétel nélkül örömmel fogadták. Ez a lyoni értekezletnek egy gyümölese.

— A szélső orthodoxia mind türelmetlenebb lesz, különösen mióta az új orthodoxok mind nagyobb függetlenséget mutatnak. Semmit se talál jónak. Félnék az eszmék ragadóságától. Többször említettem a „Revue Chrétienne“-t, melyet még Pressensé alapított volt és szerkesztett míg élt. Pressensé maga mérsékelt orthodox volt. Azután Puaux-ra bízott a folyóirat, ki szélesebb alapon dolgozott és megnyitotta lapjait a szabadelvűeknek is. De a szélső orthodoxok ezt hibául tudták fel, igen türelmesnek találták és nem akarták, hogy meg nem engedett befolyást gyakoroljon. Azért egy új Szemlét alapítottak „La Foi et la Vie“-t, melynek célja egyenesen az, hogy a „Revue Chrétienne“ befolyása ellen küzdjön. A kik abba irnak, szorosán orthodoxoknak kell lenniök. „Mi, mondják, az evangéliumi protestantismusnak akarunk képviselői lenni, annak a protestantismusnak, mely megőrizte a kijelentésben való hitet, az evangéliumok Krisztussához való ragaszkodást, s mely nem akarja feláldozni sem a kijelentés tekintélyét, sem a szabadító isteni dicsőségét“. Így tehát a Revue Chrétienne írónak, a mérsékelt orthodoxoknak és szabadelvűeknek nincs hitük a kijelentésben, sem ragaszkodásuk a Krisztushoz. Világos. A tekintélyelvűek mindig így szoktak beszélni. A ki nem úgy hisz, mint ők, a kik nem úgy fognak fel egy dolgot, mint ők, azoknak nincs sem hite, sem törvénye. Az új orthodoxok lapja, a „Vie nouvelle“ teljesen elítéli a szélső orthodoxok vállalatát és azt hiábavalónak mondja. A szabadelvűek főlapja pedig némi gunynyal ezt írja: „A dogmaticus orthodoxia aludt, most ébred és szólni kíván, örvendünk, hogy azt teszi s kíváncsian várjuk, hogy mi mondani valója van; hisszük, hogy nem lesz nehéz arra megfelelni“. Szóval a szélső orthodoxia tulzóbb, mint valaha. Ez reájuk a lyoni conferentia hatása.

— S mindenek felett a választás útján való központi tanács kérdése az, melyben a szélső jobb párt a leghevesebb ellenkezést folytat. Mikor a consistoriumokhoz felhívás intéztetett, hogy nevezzenek képviselőket a központi tanácsba, mely az államkormányval szembe lenne képviselője az összes reformáltaknak, mindent elkövetett, hogy a consistoriumok e terv ellen szavazzanak. Attól fél, hogy e központi tanácsnak nagyobb tekintélye lesz, mint a hivatalos zsinatpártnak. De a dolog így alakul. Mindama küzdelmek ellenére is, melyeket a nagybefolyású orthodoxok a szabadelvűek ellen kifejtettek, mostanig 60 consistorium mondott véleményt, s 56 a központi tanács mellett szavazott és csak 4 ellene. Nagy a nyugtalan-

ság most a szélső orthodoxok közt, kik mert zsinataikban hatalmasok voltak, azt hitték, hogy az egyes consistoriumoknak is rendelkezhetnek. Elfelejtették, hogy a consistoriumok általános választás útján vannak alkotva, melynél fogva szabadon cselekesznek, úgy hogy a hivatalos zsinatokat ők maguk alkotják közegyezőssel. Még 40 consistorium szavazata van hátra. Lehet mondani tehát, hogy a többség a központi tanács mellett már megvan.

A kormány ugyan alig erősíti meg, mert szükséges, hogy egyhangulag kívánják a megerősítést. Így tehát a szélső orthodoxok, ha nincs is többségük a consistoriumokban, elérhetnek annyit, hogy megakadályozzák a kormányt az egyházak által választott központi tanács kinevezésében. Ez szakadásra vezethet az orthodox pártban, mert a mérsékelték nagyon elégedetlenek azzal, a mi történik. A lyoni conferentia még nem hozta meg minden gyümölcsét és még sokáig nem lesz teljes egység a francia protestans pártok közt. Mindazonáltal az elért sikert el kell ismerni. Teljesen cgyetértek Sabatiervel, midőn ezeket mondja:

„Bizonyos, hogy a francia protestantismus belső helyzete a körülmények nyomása alatt sokat javult; hogy a küzdelem elvesztette erőszakos jellegét; hogy az ellenséges pártok közt nincs oly nagy mélység; hogy egy harmadik, egy új párt erélyesen munkál, ha nem is hogy a mélységet betöltse, de legalább hogy a közlekedésnek hidakat állítson és eszközöket. De tényleg nem kevésbé észrevehető az is, hogy az a szellem, mely a *hivatalos* zsinati szervezetet teremtette, ma is nem kevésbé erős, és hogy azok, a kiket ez a szellem lelkesít, ha számban fogytak is, nem kevésbé erősek meggyőződésükben és elszántak magatartásukban“.

Ezek röviden a francia protestantismus fontosabb eseményei az utóbbi hónapokról. Szerettem volna a katholicismus belső helyzetéről is néhány megjegyzést tenni és egy mozgalmat ismertetni, mely ugyan még most kezdetén van, de a katholicus papságot nagyon foglalkoztatja. Hanem erről a Szemle jövő számában.

CHARRUAUD D.

Törvényjavaslat a lelkészi jövedelem kiegészítéséről.

1. §. A latin, görög és örmény szert. kath. lelkészek jövedelmének (kongruájának) kiegészítése jelenleg rendezés alatt lévén, míg ezen rendezés be nem következik, a legszűkebb anyagi viszonyok között lévő ezen lelkészek jövedelmének ideiglenes kiegészítésére a törvényhozás az államköltségvetésben megfelelő külön összeget fog felvenni.

2. §. A törvényesen bevett többi vallásfelekezet 1898. évi január hó 1-ig már rendszeresített lelkészi állásainak jövedelme az állampénztár terhére évi 800, illetőleg 400 forintra egészített ki és a kormány ezen határozat végrehajtására a jelen törvényben megállapított módon és időben utasítatik.

Az új lelkészi állások jövedelme csak akkor egészített ki évi 800, illetőleg 400 forintra, ha a vallás- és közoktatásügyi miniszter az új lelkészi állás szervezését az illető felekezet előterjesztése alapján indokoltnak tartja.

3. §. A 2. §-ban meghatározott jövedelmi kiegészítés igénybe vétele végett a lelkészek illetékes felekezeti főhatóságuk, illetőleg hitközségi előjáróságuk útján a szükséges adatok bemutatása mellett a jelen törvénynek hatályba lépésétől egy éven belül a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordulhatnak.

Az 1898. évi jan. hó 1-ig már rendszeresített oly lelkészi állás, mely ezen egy év alatt be nem jelentetett, jövedelmi kiegészítésben nem részesíthető, kivéve azt az esetet, a midőn a bejelentés azért nem történt meg, mert a tényleg alkalmazott lelkész a 4. §-ban előírt képesítéssel nem bírván, 800 forintig terjedő jövedelmi kiegészítésre igényt nem tarthatott és jövedelme az öt megillető 400 forintot meghaladta.

A lelkészi jövedelmek kimutatása végett már eddig beszolgáltatott adatok annyiban vehetők figyelembe, a mennyiben azokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter elfogadhatóknak találja.

4. §. Jövedelmének 800 forintra való kiegészítésére csak azon lelkésznek van igénye, a ki igazolja azt, hogy az illető hittudományt valamely hittani intézetben a hazai középiskola 8 osztályának elvégzése után, nyilvánosan vagy magán uton legalább 3 évig tanulta és ez utóbbi esetben valamely hittani intézetben vizsgát tett, továbbá hitfelekezete részéről szabályszerű lelkészi képesítést nyert.

5. §. A 4. §-ban körülírt minősítést nem igazoló lelkész jövedelme csak 400 forintig egészített ki.

Ha azonban az ily lelkész az említett minősítést később igazolja, az igazolás napjától számítva jövedelme 800 forintig fog kiegészítettetni.

Azon körülmény, hogy valamely jövedelmi kiegészítéssel ellátott lelkészi állás birtokosa 800, vagy 400 forintig élvezett-e jövedelmi kiegészítést, az utódra nézve figyelembe nem vehető ; e tekintetben mindenkor a 4. §-ban körülírt minősítés lesz irányadó.

6. §. Ugy a 800, mint a 400 forintig terjedő jövedelmi kiegészítésre csak olyan lelkész bir igénynyel, a ki magyar állampolgárságát igazolja.

7. §. Nem részesülhet jövedelmi kiegészítésben és ha részesül, azt elveszti az oly lelkész, a ki :

a) jogerős büntetőbíróvási ítélettel hivatalvesztésre szóló mellékbüntetéssel sújtottat, a büntetőbíróvási ítéletének jogerőre emelkedésétől kezdve a hivatalvesztés időtartama alatt ;

b) a ki állásához nem méltó súlyos erkölcsi vétséget követ el, vagy államellenes magatartást tanusít és e miatt büntetőbíróvási ítélettel vagy fegyelmi uton elmarasztalva lett, a mennyiben a büntetőbíróvási szabadságvesztés büntetésre ítélte, a szabadságvesztés büntetésének tartama alatt és a büntetés kiállításától egyébként a büntetőbíróvási ítélet vagy fegyelmi határozat jogerőre emelkedésének, illetőleg a 9. §-ban említett miniszteri határozat keltének napjától számított 3 évig.

Ha pedig a jelen §-nak b) pontjához képest már elmarasztalt lelkész, az ott említett 3 év alatt vagy azután, ezen b) pontban említett erkölcsi vétség vagy államellenes magatartás miatt büntetőbíróvási ítélettel vagy fegyelmi határozattal újból elmarasztalva lett, a jövedelmi kiegészítést a jelen szakasz harmadik bekezdésében megjelölt időponttól kezdve személyére nézve végleg elveszti.

Mi tekintendő államellenesnek : azt az 1893. évi XXVI. t.-cz. 13. §-ának utolsó bekezdése határozza meg.

8. §. Ha jövedelmi kiegészítésért a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez illetékes hatósága utján oly lelkész folyamodik, a ki ellen a 7. §-nak b) pontjához képest erkölcsi vétség, vagy államellenes magatartás miatt kifogás emelhető, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illetékes felekezeti hatóságot, ha ez fegyelmi uton még nem határozott, a fegyelmi eljárás megindítására szólítja fel és ily esetben csakis az eljárás befejezése és az eredménynek hozzá történt bejelentése után intézkedik a jövedelmi kiegészítés megadása vagy megtagadása iránt.

9. §. Ha kiegészített jövedelemmel bíró lelkész ellen a vallás- és közoktatásügyi miniszter előtt erkölcsi vétség vagy államellenes magatartás miatt alapos panasz emeltetik, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illetékes felekezeti hatóságot a fegyelmi eljárás megindítására felszólítani köteles.

Ha a felekezeti hatóság a felszólítás daczára az illető lelkész ellen a fegyelmi eljárást fogamatba nem tette, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a felszólítás kézbesítésétől számított 3 hónap elteltével a kiegészítési összeg megvonása iránt határoz.

Ha a felekezeti hatóság fegyelmi határozata az illető lelkészt a panasz alapos volta daczára állásában meghagyja : a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jogában áll a rendelkezésre álló adatok alapján a jövedelmi kiegészítést a 7. §. b) pontjában foglalt rendelkezéseknek megfelelően megvonni.

A jövedelmi kiegészítés megvonását kimondó miniszteri határozat az illetékes felekezeti hatóság fegyelmi ítéletünk egyéb rendelkezéseit nem érintheti.

10. §. A lelkészi jövedelem kiegészítése az állami költségvetésben e célra fölvett javadalmazás terhére 9 év alatt történik és pedig az első három év alatt fokozatosan a 2. §-ban említett összes lelkészek jövedelmének 600 illetve 300 frtra, a további 6 év alatt fokozatosan 800, illetve 400 forintra.

11. §. A jövedelmi kiegészítés megállapítása céljából a jövedelmek és kiadások bevallásánál a következő alapelvek irányadók:

I. Felszámítandó jövedelmek:

1. A földbirtok haszonbérjövödelme a haszonbéri szerződés szerint, vagy a mennyiben saját kezelés alatt állanak, a hasonmínőségű földekre nézve helyben vagy a vidéken szokásos haszonbérek utolsó öt évi (1893—1897) átlaga szerint.

A lakóház, az udvar és a kert (ez utóbbi azonban csak 1½ (egy és fél) katasztrális holdig) figyelmen kívül hagyandó.

2. A bérépületeknek és épületrészeknek az adótörvények által megállapított fenntartási költségek levonása után fenmaradt tiszta jövedelme.

3. A haszonhajtó jogok és jogosítványok, valamint ipariüzletek, ugymint malomtartás, malommércze, halászat, fahasználat, makkoltatás, révvám stb. tiszta jövedelme a haszonbérszerződés szerint, vagy az utolsó öt évi (1893—1897) jövedelem átlagát igazoló közhatósági okirat alapján.

4. A hivek által közvetlenül vagy a hitközségtől, valamint a kegyurttól pénzben, terményekben, kézi- vagy igásmunkában évenként visszatérőleg teljesített szolgáltatásokból befolyó jövedelem.

A terménybeli és munkabeli szolgáltatások pénzértékét a helyi viszonyoknak megfelelően az utolsó öt évi (1893—1897) átlag szerint a felekezeti hatóságok meghallgatása után a közhatósági közegek állapítják meg és az ilyképpen megállapított jövedelem egyhatod (1/6) része behajtási költség czimén levonandó.

Ezen rendelkezés az első rendezés alkalmával annyiban mellőzhető, a mennyiben a vallás- és közoktatásügyi miniszter a törvény hatálybalépte előtt a felekezeti hatóságok jóváhagyása mellett beszolgáltatót értékbecslési adatokat elfogadhatóknak találja.

A terménybeli és munkabeli szolgáltatások pénzértékének megállapítása mindenkor csak fiz évre szól, ennek elmultával újabb megállapítás eszükszandó.

5. Az avatási és temetkezési stóla-dijakból, valamint egyáltalán az egyházi cselekményekért a jogszokás alapján követelhető díjakból (pl. házszentelési koledából) befolyó jövedelem, melyet az egyházi hatóság az utolsó öt évi (1893—1897) átlag szerint állapít meg és igazol. Az esketési stóladíjak felszámítás tárgyát nem képezhetik.

6. A misestipendiumok, istentiszteleti cselekmények végzése céljából tett és egyéb alapítványok kamatjövödelme.

A jövőben ezen jövedelem csak akkor lesz beszámítható, ha a beszámítást az alapítólevél nem tilalmazza.

7. A politikai község (város) házi pénztárából, az egyházmegyei vagy bármely más közalapból kongrua-kiegészítés, állandó segély, lótar-tás vagy bármely más czímen huzott jövedelem.

8. A helybeli templomvagyon (fabrica) jövedelmi többlete, a meny-nyiben az a fennálló szabályok szerint a lelkész javadalmazására for-dítható.

II. Levonható kiadások :

1. A lelkész által élvezett jövedelmekre kirótt állami, törvényható-sági, községi és egyéb, valamely törvényben gyökerező közterhek, továbbá a vizszabályozási költségek, valamint az országos és az egyházmegyei, gyám-intézeti, nyugdíj és egyéb alapok számára teljesítendő rendes évi fizetések.

2. A lelkészi jövedelmet bizonyos kötelezettség czimén terhelő fiζε-tések, u. m. a segédlelkész (segédlelkészek) ellátása, az ingatlanokra fel-vett kölcsönök törlesztése, a ló tartási átalány és a fuvar-költség.

A segédlelkész tartásáért személyenként 250 forintnál több fel nem számítható ; ló tartási átalány és fuvar-költség czimén 200 forintnál több le nem vonható.

3. Azon mise- és istentiszteleti alapítványok jövedelme, a mely misék és istentiszteleti cselekmények elvégzését a lelkész másoknak átengedni kénytelen. Az elvégezhető misék és egyéb istentiszteleti cse-lekmények számát az egyházmegyei főhatóság (püspök) igazolja és ál-lapítja meg.

Ellenben nem vonhatók le a személyi ellátás (háztartás) körébe tartozó, ugyszintén a földbirtok kezelésével járó, valamint a lelkész-ségi épületek jókarkan tartásából eredő kiadások.

12. §. A jövedelmek és kiadások bevallásának és igazolásának mó-dozatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter a felekezeti hatóságok meghallgatásával rendeleti uton állapítja meg.

13. §. A vallás- és közoktatásügyi miniszternek jogában áll val-lásfelekezetek által közölt adatok helyességéről a közigazgatási közegek utján is meggyőződést szerezni.

Ha a felülvizsgálat során vagy később az tűnnék ki, hogy a lel-kész valamely jövedelmet tudva elhallgatott, vagy valamely nem létező kiadást tudva hamisan vallott be, az ilyen lelkész, míg azon lelkészi állásban marad, melyben a hamis bevallást tette, a jövedelmi kiegészi-tésre való igényt elveszti.

Ha a bevallás helyességeért felelős más hatósági személyek tudva hamis bizonylatot állítanak ki, az állami kincstár részére okozott kár magasságának megfelelő pénzbírsággal sújtandók.

A büntetés kimondása a vallás- és közoktatásügyi minisztert illeti, de a büntetéssel sújtott lelkész vagy más felelős hatósági személy az értesítéstől számított 30 (harmincz) nap alatt a közigazgatási bíróság előtt panaszzal élhet.

14. §. A kiegészítés végett bejelentett lelkészi állás jövedelme, jelen törvény hatályba lépése után, a vallásfelekezetet részéről a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetes hozzájárulása nélkül többé le nem szállítható és minden növekedése a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 3 hó alatt bejelentendő.

A mennyiben a jövedelmi növekedés akár a hitközségnek, akár egyeseknek önkéntes tehervállalásából, akár újonnan keletkező alapítványokból ered, az állam által nyújtott jövedelmi kiegészítés nem csökkenthető.

A jövedelmi növekedés eltitkolása a lelkészre nézve azon lelkészi állásban a jövedelmi kiegészítés igény elvesztését vonja maga után.

A jövedelmi kiegészítésre való igény elvesztése iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz, de a büntetéssel sújtott lelkész az értesítéstől számított 30 (harmincz) nap alatt a közigazgatási bíróság előtt panaszjoggal élhet.

15. §. Ha valamely jövedelmi kiegészítéssel ellátott lelkészi állás jövedelme a felekezeti hatóságoktól és a hitközségektől nem függő körülmények következtében csökken, az illetékes felekezeti hatóság a vallás- és közoktatásügyi minisztertől a jövedelmi kiegészítés felemelését kérheti.

A jövedelmi csökkenés igazolása esetén a kiegészítés felemelése meg nem tagadható, hacsak a hívek csekély száma a hitközségnek más hitközséghez csatolását (affiliatio) indokolttá nem teszi, mely esetben a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jogában áll a felekezeti főhatóságot az illető hitközség önállóságának megszüntetésére felhívni.

A jövedelmi kiegészítés felemelése esetén a magasabb kiegészítési összeg a jövedelmi csökkenés beálltának időpontjától számítva utalványozandó.

16. §. A 2. §-ban említett vallásfelekezetek tartoznak 3 hó alatt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a kiegészített jövedelemmel bíró lelkészi álláson előforduló minden személyváltozást bejelenteni.

Ha pedig a bejelentés 3 hónap alatt meg nem történt és az újonnan alkalmazott lelkészek minősítése okmányokkal nem igazoltatik a 4. §. értelmében magasabb minősítéssel bíró új lelkész nagyobb jövedelmi kiegészítése csak a bejelentés napjától kezdve utalványozható, ellenben ha kisebb minősítéssel bíró lelkész nyert alkalmazást, a 400 frtot meghaladó jövedelmi kiegészítésre kifizetett összeg a személyváltozás idejétől fogva visszatérítendő.

17. §. A 2-ik §-ban említett lelkészeknek az állam által a lelkészi jövedelem kiegészítésére engedélyezett összegek az egyes lelkészi állások és lelkészek felsorolásával utalványoztatnak ki.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyes felekezetek illetékes hatóságaival állapítja meg azon föltételeket, a melyek mellett a kiutalványozott összeget további eljárás czéljából a felekezeti hatóság rendelkezésére bocsátja.

Ha megállapodás nem jött létre, vagy ha létrejött ugyan, de azt a felekezet megszegi, a megállapodás megszüntnek tekintendő és a kiutalványozott összegek azontul külön-külön és közvetlenül a lelkészeknek fizettetnek.

18. §. A szerzetes lelkészségekre, valamint a világi lelkészi állásokon alkalmazott szerzetesekre a jelen törvény rendelkezései nem vonatkoznak.

19. §. A 2-ik §-ban említett lelkészeket a 10-ik §. szerint megillető jövedelmi kiegészítés a jelen törvény korlátai között 1899. január elsején veszi kezdetét.

20. §. Jelen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a pénzügyminiszter bizatnak meg.

Indokolás.

Ugy a jelen, mint az ezt megelőző kormány a legújabb egyházpolitikai törvények tárgyalása alkalmával ismételten ígéretet tett arra nézve, hogy a törvényesen bevett vallásfelekezetek lelkészeinek nyomasztó anyagi helyzetén segíteni fog. A legmagasabb trónbeszéd is e tárgyban határozott kijelentést tett. Ezen kijelentéseknek beváltását czélozza a jelen törvényjavaslat.

Az állam külső eszközeivel más czélokat követ ugyan, mint a vallási társulatok, de czéljaihoz az ethikai alapot és tartalmat a területén létező vallási társulatok működéséből meríti. Ezen történelmi tényből önként következik, hogy az állam saját jól fölfogott érdekében jár el, saját czéljainak könnyebb megvalósítását mozditja elő, a midőn az állam társadalmával történelmileg összenőtt vallási társulatok sikeres működését minden lehető eszközökkel előmozdítani törekszik.

Az állam által nyújtott anyagi támogatás módozatai az egyes államok szerint a részletekben nagy eltérést mutatnak. Így némely államokban a kongrua bizonyos fokozatokban van megállapítva, a mely fokozatok vagy a lelkész szolgálati éveivel, vagy a hívek számával, vagy más ténykörülményekkel vannak kapcsolatban. Ellenben másutt, mint pl. Olaszországban a kongruának ilyen fokozatai nincsenek, hanem a kongrua minden lelkészi hivatalra nézve egy bizonyos összegben (800 lira, körülbelül 400 forint) van megállapítva.

Franziaországban, Belgiumban, Élszász-Lotharingiában a hívek száma szerint fokozódik a kongrua nagysága és a hitfelekezetek szerint is különböző. Átlag 450—1500 frt között ingadozik.

Bajorországban a kongrua egyrészt a hívek, másrészt a lelkész szolgálati évei szerint fokozódik, holott Poroszországban és a legtöbb német államban csak a lelkész szolgálati évei szerint. A kongrua nagysága 900—2000 frt között váltakozik.

Ausztriában a kongrua tartományok szerint különböző összegekben van megállapítva és változik a szerint, a mint a lelkészi állás a fővárosokban, avagy nagyobb városokban, illetőleg ezek közelében, gyógyhelyeken, népesebb vagy kevésbé népes községekben van rendszerezve. A legkisebb kongrua 500 frt, a legmagasabb (Bécsben) 1800 frt.

Alapelveileg azonban az egyes államok által nyújtott támogatás módozatai két főcsoportba oszthatók, a szerint, a mint az állami támogatás valóságos állami fizetés, vagy pedig egyszerű jövedelmi kiegészítés jellegével bír.

Az előbbi esetben az állam által elismert felekezetek lelkészei, mint az állam hivatalnokai, rendszeres évi fizetést huznak és ez képezi fő jövedelmi forrásukat, a mely mellett a lelkészi hivatallal járó egyéb jövedelmek (stóladijak, mise, stipendiumok stb.) csak járulékos természettel bírnak és az állásszerű ellátáson kívül esnek. Így van ez különösen Franciaországban és Belgiumban.

A másik rendszer szerint a lelkészek ellátásáról első sorban az illető vallásfelekezet gondoskodik, a lelkészi jövedelem főalkatrészét a lelkészi hivatallal összekötött járandóságok képezik és az állam csak kiegészítőképpen lép fel, csak bizonyos mérvű jövedelmi kiegészítést ad azon lelkészeknek, a kik lelkészi hivataluk után az állam által meghatározott állásszerű jövedelemmel nem bírnak. Ezen rendszer uralkodik a német birodalom egyes államaiban és Ausztriában.

A latin, görög és örmény szertartású róm. kath. lelkészek jövedelmi kiegészítésének (kongruájának) rendezése folyamatban van. Ezen rendezés azon különleges jogviszonynál fogva, mely az állam és katólikus egyház között fűmáll, külön jogalapon, a főkegyuri jog alapján, a püspöki karral egyetértőleg történik, miért is ezen törvényjavaslat további §§-ai a kath. egyházra nem vonatkoznak. A kath. lelkészek jövedelmi kiegészítése a végleges rendezésnél első sorban a vallásalaphól és az azzal kapcsolatosan létesítendő kongrua-alaphól fog fedeztetni.

Addig is azonban, amíg a tervbe vett végleges rendezés bekövetkezhetik, a vallásfelekezetek egyenjogúságának elvénél fogva gondoskodni kell arról, hogy a legszűkebb anyagi viszonyok között lévő kath. lelkészek jövedelme ideiglenesen az állami kincstár terhére kiegészíthető legyen.

A törvényesen bevett többi vallásfelekezet lelkészi állásainak jövedelme 800, illetőleg 400 forintra egészítették ki.

A jövedelmi kiegészítés alapelveileg a lelkészi álláshoz van kötve, a miből önként következik, hogy csak valamely önálló működési körrel rendszeresített lelkészi állás számára igényelhető jövedelmi kiegészítés és pedig olyképpen, hogy az 1898. évi január hó 1-ig már rendszeresített lelkészi állások számára a jövedelmi kiegészítés a 3. §-ban megszabott egy évi határidőn belül feltétlenül igénybe vehető; ellenben az 1898 január elseje után rendszeresített lelkészi állás csak akkor részesíthető jövedelmi kiegészítésben, ha a kormány az új lelkészi állás rendszeresítésének szükséges voltát elismeri.

A már rendszeresített állással bíró lelkészek nem közvetlenül, hanem csakis felekezeti hatóságok útján kérhetik a törvényjavaslatban biztosított jövedelmi kiegészítést és csakis a törvény hatályba lépése után számított egy év határideje alatt.

Az ev. ref., az ág. hitv. ev., valamint a görög keleti és unitárius hitvallású lelkészek illetékes felekezeti főhatóságuk, az izraelita vallású rabbik pedig, hitközségi előljáróságuk útján nyújtják be ezen kérelmet. Ennek akar kifejezést adni a jelen §. első bekezdése, midőn kimondja, hogy a lelkészek kérelmüket az egyházi főhatóság, illetve a hitközségi előljáróság útján nyújtják be.

Az állam által biztosított jövedelmi kiegészítés két fokozatban van megállapítva: 800 és 400 forintban.

A törvényjavaslat ezen két lényegesen különböző kiegészítési összeg megállapításánál kizárólag a lelkészek tudományos előképzettségét és abból következhető értelmi műveltségét tartja szem előtt.

A törvényjavaslat pénzügyi követelményeit egész pontossággal csak akkor lesz lehetséges megállapítani, ha a lelkészi jövedelmek bevallása a 12. §-ban megállapított alapelvek szerint országsherte megtörtént. Ez idő szerint csakis a vallásfelekezetek főhatóságai által e célra előzetesen beszolgáltatott adatok állanak rendelkezésemre és ezek figyelembevételével azt találjuk, hogy a törvényjavaslat hatálya kiterjed 1206 ev. ref.; 253 ág. hitv. ev.; 106 gör. kel. szerb; 1906 gör. kel. román; 93 unitárius lelkészre és 303 rabbira.

Hogy az összes lelkészi fizetéseknek 600 forintig leendő kiegészítésére 832,291 frt., 800 frtig leendő kiegészítésére pedig 1,577.917 frt. szükséges; és pedig igényel:

a) az ev. ref. egyház 600 forint kiegészítéshez 210.289 frtot, 800 frt. kiegészítéshez 438.613 frtot;

b) az ág. hitv. ev. egyház 600 frt kiegészítéshez 24.915 frtot, 800 frt. kiegészítéshez 71.346 frtot;

c) a gör. kel. szerb egyház 600 frt kiegészítéshez 6495 frt, 800 frt kiegészítéshez 27.365 frtot;

d) a gör. kel. román egyház 600 frt kiegészítéshez 536.006 frtot, 800 frt kiegészítéshez 911.254 frtot;

e) az unitárius egyház 600 frt kiegészítéshez 20.000 frtot, 800 frt kiegészítéshez 38.200 frtot;

f) az izraelita vallásfelekezet 600 frt kiegészítéshez 34.581 frtot, 800 frt kiegészítéshez 91.136 forintot.

Számos oly lelkész van, a ki a javaslat 4. §-ában megszabott minősítéssel nem bír, ezek fizetése csak 400 frtra egészítettetik ki; p. o. az izr. vallásfelekezet 303 rabbija között alig lesz 50, kinek fizetése 800 frtra volna kiegészítendő és az 1906 gör. kel. román lelkész között is sokan vannak, kiknek fizetése csak 400 frtra lesz kiegészítendő, úgy hogy a fentebb kimutatott 832.291, illetve 1,577.917 forintos szükséglet jelentékenyen fog apadni.

Ezek miatt a valóságos szükségletet ma még nem lehet megállapítani; 'annyi azonban már most is bizonyos, hogy a törvényjavaslat 11. §-ában tett intézkedés folytán az első három évben a lelkészi javadalomnak 600 frtra való kiegészítéséhez évente nem lesz 832.291 frtra szükség, hanem kerek összeget véve, legfeljebb 600.000 frtra. Tehát az első 3 évre összesen 1,800.000 frtra volna szükség; a további 800 frtra való kiegészítése a lelkészi jövedelemnek csak ezután hat (6) év alatt fog eszközöltetni; s az évi 600,000 frtnyi szükséglet ezen hat éven át évenként körülbelöl 60—70 ezer frttal fog emelkedni.

Ezen fokozatos végrehajtás a viselendő terhet oly mérsékeltté teszi, hogy azt az állami pénztár minden nagyobb rázkódás nélkül elbírja.

A jövedelmi és kiadási tételek megállapítása, a törvényjavaslat intencziója szerint, a lelkészeknek a felekezeti hatóságok jóváhagyása mellett eszközölt önbevallásán nyugszik.

Minthogy azonban a lelkészek felszámítandó jövedelmeinek és levonható kiadásainak megállapításánál az állampénztár nagy mértékben érdekelve van, az állami kormánynak szükségképpen megadandó azon jog, hogy a lelkészek jövedelmi bevallásait ellenőrizhesse és saját közegei útján meggyőződést szerezhessen aziránt, hogy a bevallott jövedelmi és kiadási tételek a valóságnak megfelelnek-e, vagy sem.

Ezen szempontot szem előtt tartva, legcélszerűbbnek látszik a lelkészre nézve büntetési szankciót megállapítani, hogy ha valamely jövedelmet tudva elhallgatott, vagy valamely nem létező kiadást vallott be, az ilyen lelkész, a míg azon lelkészi állásban marad, a melyben a hamis bevallást tette, a jövedelmi kiegészítésre való igényét elveszti.

A büntetés kimondása ugy az egyik, mint a másik esetben a vallás- és közoktatásügyi minisztert illeti, de a büntetéssel sújtott lelkész, vagy más felelős egyházhatósági személy jogorvoslat végett, záros határidő, 30 nap alatt, a közigazgatási bírósághoz fordulhat.

A lelkészi jövedelem minimális nagysága csak ugy biztosítható, ha az állam a már megállapított jövedelmi kiegészítést a mutatkozó csökkenéshez képest fölemeli.

Megtörténhetik azonban, hogy egyik vagy másik hitközségben a jövedelmi csökkenés éppen az által állott elő, mert a hívek száma felette megfogyatkozott, elannyira, hogy azon hitközséget nem lenne indokolt továbbra fenntartatni, mint önálló hitközséget, hanem célirányosabbnak mutatkozik más hitközséghez csatolni (affiliálni).

Ilyen esetekben a kormánynak jogában áll, a felekezeti hatóságok meghallgatása mellett, a jövedelmi kiegészítést megtagadni és az illetékes felekezeti hatóságot az affiliáció végrehajtására felhívni.

A jövedelmi kiegészítés intézményszerű létesítése megkívánja, hogy az állami kormány a jövedelmi kiegészítést évről-évre, a jövedelmi kiegészítésben részesülő lelkészi állások és a tényleg működő lelkészek felsorolásával megállapítsa.

Az egyes lelkészi állások, illetőleg a lelkészek részére megállapított összegeket kétféle módon lehet rendeltetésük helyére juttatni. Vagy olyképpen, hogy a kormány a lelkészi állások és a lelkészek szerint megállapított összegeket egybefoglalva, további eljárás céljából, a felekezeti hatóság rendelkezésére bocsátja, vagy pedig olyképen, hogy a lelkészi állások és lelkészek szerint megállapított összegek, külön-külön és közvetlenül a lelkészeknek fizettetnek ki.

A törvényjavaslat a vallásfelekezetek autonóm jogkörét még a külső formák tekintetében is kimélni akarja, miért is azon tételt állítja föl, hogy ha a vallásfelekezetek a kormánynak kölcsönös megállapodás alapján elegendő biztosítékot tudnak nyújtani aziránt, miszerint a kiutalványozott összegeket rendeltetésük helyére fogják juttatni, akkor a kor-

mány a kiutalványozott összegeket összesítve, a felekezeti hatóság rendeltetési helyére fogja bocsátani. Ellenben ha ilyen kellő biztosítékot nyújtó megállapodás nem jöhet létre, vagy ha létre jött ugyan, de azt a vallásfelekezet megszegi, akkor a kormány az utóbb említett módozatot fogja követni és a kiutalványozott összegek azontul külön-külön és közvetlenül a lelkészeknek fizettetnek ki.

GYÖNGYMONDATOK.

(Újkori írótól).

F é r fi.

A férfi úgy áll a nőhez, mint a bölesészet a költészethez. *Saphir*.
A férfit erő és szabad bátorlelkűség ékíti, de a mély titoktartás még inkább. *Göthe*.

A férfi azt mondja, a mit tud; a nő azt, a mi neki tetszik. *Saphir*.

A férfiak sokkal összetartóbbak, mint a nők: míg ezek egymást a legkissebb lengeséggért üldözik gúnyaikkal, addig a férfiak egymás vétkeiért is örömet kimentik. *Dózsa Dániel*.

A férfi azt várná, hogy a hölgy vallja ki vonzódását, s ha kivallaná, akkor kigunyolná, mint szemérmelent. *Dózsa Dániel*.

F é r j.

A nők nem képesek előbb felismerni egy érdemes okos férfit, míg egy ostoba gazemberrel egybe nem keltek. *Saphir*.

Kisértsd meg csak férjje lenni, s akkor látod meg, hogy vesznek. *id. Dumas S*.

Férjének a nő ha többeske engedelmességgel tartozik is, mint férje neki, de több hűséggel nem. A házassági hűség kölesönös, egyenlő tartozás, egyenlő szeretet. A férj gyakran volt vezére s példaadója a nőnek a rosszra. *Petrárka*.

F e j e d e l e m.

Aki könyvet viszen fejedelmek tetтейről, ha zárva tartja, biztosabban él. *Shakespeare*.

Pártfogás a hűnek, bocsánat a megtérőnek, megvetés a hizelgőnek. *Jókai*.

Embereknek törvényt irt a természet; királyoknak törvény a honjava: reájok nézve e törvényen kívül mást nem ismernek. *Jókai*.

A fejedelmek, mihelyt az érdek úgy kívánja, feledik mind a bosszúságot, mind a jótétet. *Voltaire*.

Gyűjtötte: KISS MIHÁLY.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Előfizetésre felhívás

„ISTEN ÉS LÉLEK“

czímű műre.

(TANULMÁNY A VALLÁS EREDETI ALAPJÁRÓL.)

Írta:

ARMSTRONG A. RIKHÁRD.

Fordította

PÉTERFI DÉNES

Korunkban, midőn a vallást mindenfelől támadják, kiváló fontossága van minden oly munkának, mely a vallásos hit igazolására törekszik. Azok a támadások, melyeket a vallás ellen szoktak intézni, nem számítva a tudatlanságból származottakat, rendesen az újabbkori tudomány nevében tétetnek. E műnek kiváló becsét éppen az kölcsönöz, hogy a vallást a mai tudomány világánál bizonyítja meg, pszichológiai alapon. Nem helyezkedik a tudással ellentétbe, hanem annak fényénél szélesebb körre terjeszti ki és mélyebbre veti a vallás alapjait. Nem azzal igazolja a hitet, hogy »a hol a tudás végződik, ott kezdődik a hit«, a mi végre is alig jelent többet agnosticizmusnál, a hit tárgyai meg nem ismerhetőségénél. Sőt éppen azzal szembe állit hatalmas bizonyítékokat.

Tárgyalásmódja általán a mivel olvasót tartja szem előtt, és azt haszonnal olvashatja mindenki, ki előtt értéke van annak, hogy a hit minél biztosabb alapon igazoltassék, — ha mindjárt vallásos gondolkozása más színezetű lenne is. S mert úgy vagyok meggyőződve, hogy e mű érdekelné fogja mindazokat, a kik hisznek, kik az Istenben való hithez és a vallásos élethez most talán még inkább ragaszkodnak, mint valaha, és érdekelné azokat is, kik kevésbé hisznek, a kik e szép mindenség tengerén semleges hajón eveznek: ajánlom azt szives figyelembe.

Előfizetési ára: 3 korona, mit f. évi márt. 31-ig kérek beküldeni.

Kolozsvár, 1898. febr.
Belmagyar-utca.

Péterfi Dénes.

A száz évet élt dr. Brassai Sámuel pályafutása és munkái. (1797—1897.) Írta Kőváry László. Lenyomat az Erdélyi Múzeum 1897. évi szept., okt., nov. és decemberi s a Keresztény Magvető decemberi füzetéből. Kolozsvár, 1897. 1--74 l. N. 8r. »Brassai Sámuel áldott emlékének« ajánlja kegyelettel a hálás tanítvány, ki a mester utmutató ösztönzésére több mint félszáz évvel

ezelőtt megindulva, nem utolsó gyümölcsét nyújtja e szerető gonddal irt emlékiratban termékeny történetirői munkásságának. További kutatás talán változtatni fog ez életrajz egyik-másik adatán, de mindig megmarad az az érdeme a tudós szerzőnek, hogy először adott szélesebb körű áttekintést a legsokoldalubb erdélyi tudós életéről. Elismeréssel kell mondanunk, hogy Kőváry Lászlónak, történettudósaink Nestorának, kiváló adománya van az életben látott és megismert alakoknak mesteri körvonalokban való feltüntetésére, jellemző tulajdonságaikkal együtt bemutatására. Vajha a most sírjából szerencsésen fölidézett Brassait Berde Mózsza, Bölöni Farkas Sándor, a Kemények és Wesselényiek követnék, hogy érdekes erdélyi memoire-irodalmunk érdemes történetirónk tollából a XIX-ik százból is becses korfestő művekkel gazdagodjék.

Egyházi beszédek: B u c s ú. Egyházi beszéd, írta és elmondotta Tordán 1897. oct. 31-én Albert János tordai unitárius pap. Kolozsvár, 1898. Sr. 1—15 l. Ez különnyomata a »Ker. Magvető« 1897. évi 6. füzetéből annak a kiváló szép ajkalmi beszédnek, melylyel Albert János bucsuzott el 52 évi szolgálat után szeretett tordai hiveitől, kik meghatott szívvel, könnyezve hallgatták az elkerülhetetlen elvállalás megindítóan szép szavait. — A z é n l e l k i p á s z t o r i p á l c z á m. Beköszöntő, főpásztori, beiktató és üdvözlő beszédek, elmondva 1897. december 12-én a tordai unitárius templomban Simó János lelkész beiktatása alkalmával. Torda, 1897. 1—26 l. Sr. Mintjárt legelől Simó János hangulatos előimája és beköszöntő beszéde áll, utóbbi Zakariás XI. r. 7. versére alapítva. A sikerült alkalmi beszédet Ferencz József püspök kitünő szép beiktató beszéde és Albert János nyugalmazott lelkész üdvözlő beszéde követi. A füzet emléke az ünnepnek, melylyel a tordai egyház ifju lelkészét beiktatták. (u.)

Pál apostol élete és levelei. Dr. Masznyik Endre, pozsonyi theol. tanár e füzetes művéből az I. és II. kötet megjelent. Theologiai irodalmunkban igen figyelmre méltó munka s ha dogmaticai, biblia-kritikai kérdések merülhetnek is föl e vállalattal szemben, azok legkevésbé sem érinthetik a munka kiváló érdemét, mely szerint Masznyik különösen arra törekszik, hogy Pál apostol egyéniségét, jellemét, apostoli működésének jelentőségét, a bibliai irodalomban leveleinek fontosságát előnkbe tárja. Igaz ugyan, hogy a Páli levelek irodalma külföldön igen széleskörű s a vita, mely a levelekhez fűződik, még mindig élénk, minthogy az új-testamentumi iratok eredetére és keletkezésére nézve igen fontosak, de ki tagadhatná, hogy azok mellett egy ily nagy szorgalommal s tudományal irt mű, nálunk hiányt tölt be. Álláspontja történeti-kritikai s hiva a szabad vizsgálódásnak és kutatásnak, a mi természetes is, mert a tudományos biblia-kritika újabb vívmányai a páli levelek hitelességének kérdéseit sokkal előbbre vitték, semhogy czélszerű volna az apostol működéséhez ezek figyelembe vétele nélkül szólni. Masznyik a hiteles levelek közé sorozza: I. Thess., Gal., Korint. I. II. Róm., Filipp és Filem. szóló leveleket, összesen 7-et, s a többi 6 levelet Pál-félelnek mondja s a zsidókhöz irt levelet, mint legtöbb bíráló, elveti. Előadása világos, itt-ott áradozó, de oly hitmelegséggel és vonzó nyelvezettel ír, hogy az olvasót magával ragadja. (D. F.)

KÜLÖNFÉLÉK.

A lelkészek fizetésének kiegészítéséről szóló törvényjavaslatot, melyet a kormány már korábban kilátásba helyezett, a vallás- és közoktatásügyi minster benyújtotta az országgyűléshez. Tekintve az ügy fontosságát, fennebb egész terjedelmében közöljük. E javaslat örömhír az ország összes szerényjövedelmű lelkészeinek s azok közt bizonyára az unitáriusoknak is. E javaslat magában foglalja azt, mire a háromszéki prot. lelkészek mozgalma czélt, mely a javaslatnak előhírnöke volt, hogy a lelkészi fizetések 600 frt helyett 800 frtra egészítettessenek ki, mert tényleg a javaslat a lelkészi állás jövedelmét az állampénztár terhére évi 800, illetőleg 400 forintra egészít ki. A négyszáz forint olyan lelkészekre vonatkozik, kiknek nincs teljes minősítésük, kik nem tudják 8 középiskolai osztály és 3 évi hittani tanfolyam elvégzését igazolni. Az eddigi állapothoz képest, el kell ismerni, e törvényjavaslat nagy előhaladás. És ezt nemcsak anyagi részére kell érteni, hanem formájára is. A munkálaton meglátszik a szabadelvűség nyoma. A katolikusok bár külön említettnek, de nincsenek a protestánsok velük szembevéve, hanem egymás mellé vannak sorolva, mint „törvényesen bevett vallásfelekezetek.“ De mind e mellett a javaslatnak több pontja van, melyeket nem tarthatunk kedvezőknek. S van különösen egy pontja, mely reánk nézve egy ultramontan kormány kezében a legveszedelmesebb eszköz lehetne. Ugyanis jövedelmi csökkenés esetén a minsternek fenn van hagyva, hogy ha a hívek csekély száma indokoltá teszi, a kiegészítés felemelését megtagadhatja és a felekezeti főhatóságot az illető hitközség önállóságának megszüntetésére hivatja fel. (15. §.) Mi fog csekély számnak tekintetni, ki határozza meg ezt? Vannak ismét pontok, melyekre szükség lehet némely egyházakkal szemben (7., 8., 9. §§.), hogy az állam ellenőrző jogát annál inkább gyakorolhassa, de oly egyházaknak is benyulni ezért önkormányzatába, melyek „államellenes magatartást“ sohasem tanúsítottak, hanem mindig az államiságáért küzdöttek, és ismét a kath. lelkészeket fegyelmi ügyben kivenni a többieket kötelező törvény alól, — ez kevésbé látszik indokoltnak. A javaslat mindenesetre bővebb megfontolást igényel s óhajtható, hogy az egyházi hatóságoknak nyilatkozattételre idő adassék, mielőtt azt az országgyűlés tárgyalás alá venné.

Az új collegiumi épület tervét a vallásközönség tanácsa Pákey Lajos építésmérnök által elkészítette. A rajz egy teljesen modern iskola és monumentális épület képét nyújtja. A bizottság kidolgozta a költségvetést is, mely azonban jóval magasabb, mintsem, hogy a vallás-

közönségnek e célra fordítható pénzvagyona és az állam által kiutalt összeg fedezné. Így szükségessé vált, hogy a segélyemelés iránt a magas kormányhoz újra felterjesztés tétessék. Főt. Ferencz József püspök ur lépéseket tesz az ügy sikeres megoldására, mit annál inkább kell remélnünk, mert ez az unitáriusoknak egyetlen főiskolája és az egyedüli gymnasiuma, melyhez az állam egyáltalán segélylyel járul.

Az Erdélyi Prot. Közlöny, melyet Szász Gerő szerkesztett és adott ki, f. év elején megszűnt. Nem foglalkozunk a körülményekkel, a melyek közt ez történt, levén azok teljesen ref. afiainak belügye. De azt el kell ismerni, hogy az E. P. Közl. az egyházi irodalomban szép multat hagy hátra. Az új ref. Közlöny „Erdélyi Protestáns Lap” czímen jelenik meg Molnár Albert szerkesztésében.

Házassági statistika. Az országos statisztikai havi közlemények november havi füzete szerint élve született 1897. november havában: 52,156; halva: 1166; elhalt hét éven alul: 17,604; hét éven felül: 20,840; összesen: 38,444; népszaporodás: 13,712. Házasság kötött: 21,324. Ebből vegyesházasság volt: 1996; ‰-ban 9.36. Ág. hitv. ev. tiszta házasság: 1542; ev. ref. tiszta házasság: 1464. Azon 187 vegyesházasságból, hol a vőlegény róm. kath. a menyasszony ág. h. ev. megegyezés szerint 44 esetben az apa, 11 esetben az anya vallását fogják követni a gyermekek. Veszteség, vagy ha úgy tetszik hátrány: 33. Megegyezés nem létesült 132 esetben. Azon 212 vegyesházasságból pedig, hol a vőlegény ág. hitv. ev. és a menyasszony róm. kath. megegyezés szerint 25 esetben az apa, 57 esetben az anya vallását fogják követni a gyermekek. Veszteség, vagy ha jobban tetszik hátrány: 32. Megegyezés nem létesült: 130 esetben. Azon 132 vegyesházasságból, hol az egyik fél ág. hitv. ev. a másik fél nem róm. kath. de más vallású, 14 esetben létesült megegyezés, mely szerint 6 esetben az ág. hitv. ev., 8 esetben a más vallást fogják követni a gyermekek. Veszteség: 2. Megegyezés nem létesült: 118 esetben. Ezen esetekben az ág. hitv. ev. egyház nyeresége a gör.-keleti egyházból kettő, az ev. ref. egyházból: 4; vesztesége a gör.-kath. egyházzal szemben: 5, az ev. ref. egyházzal szemben: 3. Egy ág. hitv. ev. vallású vőlegény kötött november hóban házasságot félekezetnélküli menyasszonynyal; megegyezés nem létesült. Azon 253 vegyesházasságból pedig, hol a vőlegény róm. kath. a menyasszony ev. ref., megegyezés történt: 55 esetben, melyből 45 esetben az apa, 10 esetben az anya vallását fogják követni a gyermekek. Veszteség, vagy ha úgy tetszik hátrány az ev. ref. egyházra 35. Megegyezés nem létesült: 198 esetben. Azon 345 vegyesházasságból, hol a vőlegény ev. ref., a menyasszony róm. kath., megegyezés létesült: 119 esetben, melyből 31 esetben az apa, 88 esetben az anya vallását fogják követni a gyermekek. Veszteség: 57. Megegyezés nem létesült: 226 esetben. Azon 171 vegyesházasságból pedig, hol az egyik fél ev. ref. a másik fél nem róm. kath. de más vallású, 14 esetben létesült megegyezés, melyekből 7 esetben az ev. ref. és 7 esetben a más vallást fogják követni a gyermekek. Nyereség-veszteség: 0. Megegyezés nem létesült: 157 esetben. Ezen esetek-

ben az ev. ref. egyház nyeresége a gör.-kath. egyháztól 4, a gör.-keletitől 2, az ág. hitv. ev. egyháztól egy; vesztesége a gör.-kath. egyházzal szemben három, az ág. hitv. ev. egyházzal szemben négy. Három ev. ref. vőlegény kötött november hóban házasságot izraelita menyasszonynyal, egy izraelita vőlegény ev. ref. menyasszonynyal s egy ev. ref. vőlegény felekezetenküli menyasszonynyal; megegyezés 1 esetben sem létesült. A róm. kath. egyház a két protestáns egyháztól fent jelzett hódításon kívül a 410 nem ev. vagy ref., de más vallással kötött vegyesházasságból megegyezés szerint vesztett 7, de részére 27 esetben biztosítottatott a gyermekek vallása, nyeresége tehát itt is: 20. Megegyezés nem létesült 376 esetben. Vesztesége a gör.-keleti egyházzal szemben hat, az izraelita hitfelekezettel szemben egy, nyeresége pedig a gör.-kath. egyháztól: négy, a gör.-keletitől: 17, az izraelita hitfelekezettől hat. Róm. kath. és izraelita vallású felek között létesült 23 házasság, *egyéb* vallással kettő, felekezetenkülivel egy sem. Keresztyén és izraelita között november hóban összesen: 29 házasság kötött. Keresztyén és felekezetenküli között összesen: 2. Keresztyén és *egyéb* vallású között kettő. Ismételve kiemeljük a házasságra lépő *unitárius házasságok azon bizteleltémeltő határozottságát*, hogy a gyermekek vallására vonatkozólag nem egyezkednek; nem nyernek, de nem is veszítenek, illetőleg a határozott ellenállással bizonyára csak nyernek. E szerint a november hóban kötött vegyesházasságoknál az ág. h. ev. egyház vesztesége a róm. kath. egyházzal szemben: 65; más hitfelekezetekkel szemben vesztése: 2; összes vesztesége november hóban: 67. Az ev. ref. egyház vesztesége a római kath. egyházzal szemben: 92; nyereség-vesztése más hitfelekezetekkel szemben: 0; összes vesztesége november hóban 92. *Homola István.* (Prot. E. I. L.) — December hóban: Az ág. hitv. ev. egyház vesztesége összesen: 13; az ev. ref. egyház nyeresége: 18, miből 1 esetben az unitárius egyháztól nyert.

A magyar kir. központi statistikai hivatal előfizetésre felhívást bocsátott ki: 1. Magyar statistikai évkönyv 1897. évi folyama; 2. Magyar Stat. közlemények 3 köt.; 3. Statistikai havi közlemények; 4. Magyarország tiszti czim- és névtára; 5. A magyar korona országainak helységnévtára — czimü munkákra, melyeknek előfizetési ára együttesen: 13 frt. Az egyes kiadványokat külön is meg lehet rendelni. A *Statistikai havi közlemények* ára egész évre 4 frt. Ez foglalja magában a születések, házasságkötések, halálozások, vegyes házasságok statistikáját.

Mills Fay Benjamin, egy népszerű amerikai evangélikus lelkész, a ki közelebből oda hagyta régi orthodox barátait és egyházát s jelenleg a bostoni Musik Hall-ban tart egyházi beszédeket, közelebből a „történeti Krisztust“ tevén beszéde tárgyává, hogy a maga vallásváltoztatását igazolja, előadta, hogy minő népszerű hitnézetekről kell az embernek lemondania, ha a mester életének jelentőségét tisztán fel fogni és megérteni akarja. A régi felfogásnak mindazon titokszerű elemeit félre kell tenni, melyek az ő tisztán emberi voltával ellenkeznek,

és félre kell tenni mindazokat a hittételeket, a melyek össze nem egyeztethetők az Isten atyaságának nagy igazságával, a mely Krisztus életének és tanításainak központjául szolgált. Beszédét pedig így végzi: Jézus nem azért élt, hogy minket elcsüggeszsen, hanem inkább bátorságot öntsön szívünkbe és lelkesítsen. Semmire sincs napjainkban oly nagy szükségünk, mint a Jézuséhoz hasonló hitre, reményre és szeretetre, a ki egy új és istenibb civilisációnak vetette meg alapját a maga gondolataival és jellemével. És azzal tiszteljük meg őt, ha hozzá hasonlóká igyekszünk lenni s nagy nevével nem élünk többé vissza önző érdekeink támogatására. Egy festő-művészről hallottam, hogy Jézust természetfeletti dicsőtől sugárzó arczezal és fején a szokásos égi fénykörrel lefestvén, midőn egy gyermeket oda hívott, hogy nézze meg, ez így szólott: „Ez a kép bizonyára egy angyalt ábrázol.“ A festő a gyermeknek ezen megjegyzésére ecsetjével letörölte a vászorról a képet s egy újat festett, melyen Jézust, mint egy fejedelmi személyt ragyogó koronával kívánta kiábrázolni. Az ő gyermek-bírálójának ezt is megmutatván, ez ismét így szólott: „Ez bizonyára valamely nagy király arczképe.“ A magával elégedetlen művész most újabb kísérletet tett és egy egészen természetes emberi alakot festett, melynek magatartásából hit, fénylő szeméből a remény és egész alakjából szeretet sugárzott ki, melyet a gyermek meglátván, elragadtatva kiálta fel: „Igen, igen, bizonyára ez az én édes Jézusom“. Szabadítsuk meg Jézust attól a haszontalan, gyermekes ruházattól, a melybe a világ gyermekkora felöltöztette. Tegyük az ő szeretetét magunkévá. Elveinkért, ha kell, haljunk meg; de az Istenben való bizodalmat soha el ne veszítsük. Legyen a szt. lélek ereje munkásabb bennünk, mint a mielő volt még a szent hajdanban is.

Unitárius énekeskönyv a XVI-ik százban. Mindeddig nem tudtuk biztosan, hogy Dávid Ferencz idejében az unitáriusoknak volt nyomtatott énekeskönyvük. A keresztúri és marosvásárhelyi gymnasium két csonka példánya 1608. tájáról való, mint ez a régibb énekek közé felvett Balassa- és Bogáthi-féle zsoltárokból világos. Thoroczkaí Máténak a Básta-féle pusztításokon kesergő jeremiádjá is kétségtelenné teszi, hogy ez eddig legrégibbnek ismert unitárius énekeskönyv csak a XVII-ik száz elején jöhetett ki a sajtó alól. Uzoni ugyan említi historiájában, hogy ő Szentábrahámi Mihály püspöknél látott olyan graduált, mely a Dávid Ferencz idejéből való nyomtatott példánynak volt másolata, de az említett graduál eltüntével az Uzoni előadása sem látszott bizonyosnak, ki az egyetlen írott példány megítélésénél könnyen tévedhetett. Ámde most legujabban olyan adatnak jutottunk birtokába, mely az unitárius énekeskönyvnek Dávid Ferencz idejében kiadását kétségtelen hitelességgel kimutatja. Enyedi prédikációinak ugyanis a sárospataki főiskolai könyvtárban őrzött nagybecsű másolatában a 177. lapon (*Triacas IV. Concio XV.*) ez olvasható: »Ám mostan a könyvnyomítató egynehány szép dicséreteket *külön* kinyomtatott, az imátságokkal edgyütt, kikkel mostan szoktunk élni. Sokan vadnak az hallgatók közül, kik írást értnek; egy néhány pénzeket ne szánnyák, ve-

gyenek benne és velünk edgyütt énekeljenek és imátkozzanak az Úrnak“. Az itt említett énekeskönyv nem lehet más, mint az unitáriusok kisebb énekeskönyve („*Áitatos Isteni Dicziretek*“), melyet 1620-ban is, 1700-ban is kiadtak Várfalvi Kosa János Catechesisével és egy „*Imádságos Könyveczké*“-vel együtt nyomtatva s melynek Enyedi idejében történt első kiadásáról és kiadójáról (ez kétségkívül maga Kosa János volt s könyvnyomtató az ifjabb Heltai) eddig mit sem tudtunk. Az Enyedi szavai közül kiemelt „külön kinyomtatás“ bizonyossá tesz bennünket arról, hogy Kosa János a már kiadott s közkézen forgó nagyobb énekeskönyvből állítá össze a magáét, a prédikátortól melegen ajánlt „egy néhány szép dicséreteket“. Már most ezekből könnyen kiokoskodható, hogy jóval e kisebb énekeskönyv előtt ki volt már adva az unitáriusok nagyobb énekeskönyve s valószínű, hogy már 1574 előtt, mert 1574-ben akarta kiadni Heltai „a bibliabeli szent historiáknaak szép énekeit és a sóltárnak rend szerént való psalmusit, melyeket sok jámborok szörzetteken szép nótákra és versekre“; de szándékát Báthory István behozott censurája miatt végbe nem vihette (*Szabó Károly*. Régi m. könyvtár. I. 58.) A hol már a kiadó az összes psalmusok és a bibliabeli szent historiák szép énekeinek kiadására gondol, meg kellett lenni ott a rendes énekeskönyvnek, melyet utóbb csak a késő utánnomás pusztíthatott ki az utolsó példányig. Ugyanitt azt a sejtelmet sem hallgathatom el, hogy az unitárius énekeskönyv legelső kiadásának kézirati emlékét a gyulafehérvári püspöki könyvtár tartotta fenn. Az ott becses kincsésként őrzött legrégebb protestáns graduál, melynek nyomtatott eredetije a németből fordított Luther-féle énekeket a magyar protestánsok közt elterjeszthette, sehol másutt inkább nem készülhetett, mint Kolozsvárt, a kolozsvári magyar eklezsián körében, mely Dávid Ferencz vezetése alatt az ottani szász gyülekezettel a hitélet minden terén igyekezett lépést tartani. Csak is itt érezhették élénk szükségét a Luther-féle énekeskönyv magyar kiadásának s a régi unitárius énekeskönyv a lutheránus kornak igen sok jelét mutatja. Ez időből maradt reánk, hogy a Luther örök-szép hymnusai („*Erős várunk nekünk . . .*“, „*Jó úr isten, tekints . . .*“) ódon német dallamaikkal együtt ma is kedvelt énekei az unitáriusoknak.

Kanyaró F.

Filep István †. Elköltözött ismét egy a régiek közül, egyike a legjobbakknak, a kipróbált, hiv férfiaknak. Filep István jan. 10-én meghalt Korpádon, hol az utóbbi időben vejénél Ferenczy József birtokosnál tartózkodott. Ügyvéd volt, s a báró Bánffy családnak jogtanácsosa. Az egyházi ügyek iránt mindig érdeklődött, azokban részt vett. Számos éven át buzgósággal viselte a kolozsvári egyházköztség gondnokságát. Egy időben felajánlatott neki a polgármesteri állás is, de előhaladt korára való tekintettel nem fogadta el. Vidám kedélyü ember volt s különösen néhai Mikó Lőrincz és Kovácsi Antal tanár barátjai társaságában szivesen időzött, a kiknek most már 86 éves korában ő is utánnok ment.

Radó János † jan. 10-én Nagybecskerekén. A pénzügynél szolgált s mint pénzügyigazgató helyettes végezte 51 évre terjedő életpályáját. Több évig hivataloskodott Déván, hol az egyházközségnek is, mint pénztárnok, egyik buzgó, érdemes munkása volt. Ezelőtt pár hónappal ment át új állomáshelyére, hol rövid szenvedés után sokunk fájdalmára megszűnt élni.

Kriza Sándor †. A nagyajtai magas hegyen épült szentegyház tájkáról szomorú hírt hoznak a szellők. Hol Kriza János, a költő született s márványtábla hirdeti a helyet, a papilak gyászba borult. Kriza Sándor, Kriza János öcsese, az egyházközségnek 43 éven át lelkipásztora 70 éves korában febr. 19-én meghalt. A kert pázsítja zöldelni fog, a virágok virágozni, a fák bimbót hajtani, a munkás méhek röpködni, de azt, ki őket színről-színre ismerte, nem fogják többé ott találni. A harangok szava hangzani fog, de őt már nem hívhatják az Úr szentegyházába. Kriza nagymiveltségű pap volt, szerette az irodalmat, sokat tanult és olvasott, és szerette a természetet, melylyel rendes munkaidején kívül sokat foglalkozott. Hivatalát lelkiismerettel töltötte be, gondja volt mindig a tartalmas beszédekre. A körnek, a melyben élt, a mivelteknek és a népnek egyaránt tiszteletét és becsülését vívta ki, a mit mindvégig megtartott. A szabadságharczban, mint honvédhadnagy szolgált. Egyik ékessége volt az unitárius papságnak. Vajha méltó utód jőne az ő tisztos örökébe!

Gyász hírek: *Ózv bölöni Mikó Samuné*, szül. abrudbányai Fikker Károlina élete 87-ik évében jan. 6-án jobblétre szenderült. Egy derék magyar nő és családanya hunyt el benne. Halálát gyermekei Mikó Béla, bányafőmérnök, Mikó Dezső bányabirtokos, Mikó Matild fájlalják mindenek felett és kiterjedt, nagyszámu rokonság. — *Gálfalvy Samu*, lelkész, mint utólag értesítnek, múlt évi dec. 15-én elhalálozott. A sárdi ekkleziában munkált. Nagyszámu családot hagyott hátra.

ARANYKÖNYV.

Az »Ezredéves Emlékalap«-ra tett kegyes adományok.

(Tizedik közlemény.)

185. Boros Albert Szt.-Gericzéről.....	2	frt	—	kr.
186. Barabás Lajos lelkész, Sz-Keresztúrról.....	3	»	—	»
187. Báró Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok (másodszer, l. 130 sz.).....	100	»	—	»
188. Székely Mózes kir. alerdőfelügyelő N.-Szeben.....	2	»	—	»
189. Jóvá írt kamat kolozsmegyei takarékpénztárnál.....	38	»	84	»
190. Darkó Gábor m. kir. erdész, Bereczk.....	2	»	—	»
191. Varga Zsigmond ny. lelkész, Szt.-Ábrahámról: a) 3 veje, 5 menyje és 1 hajadon leányáért 1 frt.; b) Albert János, volt tordai lelkész 53 évi jeles papsága emlékeül 1 frt.; c) Jakab József, egykori theol. tanár emlékére 1 frt.; d) Jakab Elek, derék unitárius írónk				

emlékére 1 frt; e) Dr. Brassai Sámuel dicsőséges emlékére 2 frt 50 kr.; (másodsor l. 136 sz.) együtt	6 frt 50 kr.
192. Albert Dénes jószágigazgató Ladámos (másodsor, l. 121 sz.)	50 » — »
Összesen...	204 frt 34 kr.
Az előbbi 9 közlemény összege...	1622 » 66 »
Együtt...	1827 frt — kr.

A midőn ez adományokat nyilvánosan nyugtázom és azokért a kegyes adakozóknak szíves köszönetet mondok, nem mulaszthatom el kétszeres hálámat nyilvánítani különösen azoknak, a kik már másodsor járultak hozzá beces adományaikkal ez alap gyarapításához. Ebből újabb tápot nyernek ez alap iránt ápolt reményeim s arra indít, hogy újból és újból felkérjem vallásközönségünknek számot tevő összes tagjait, hogy legyenek szívesek megsegíteni adományaikkal, hogy ez alap emlékéhez méltó helyet foglalhasson el egykor egyházunk alapítványainak sorában. Ne tartsen vissza senkit az adakozástól az, hogy ha sokat nem adhat, a kevéssel úgy sem fogja jelentékenyen növelni az alapot; mert a tenger is csak eseppekből áll. Aztán előttünk vannak már a szép példák, hogy kétszer is adakozhatunk. S ha csak ezerezen találkoznánk, a kik évenként 1—2 frttal ez alapról megemlékezniék — pedig találkozhatnánk — évenként 1—2 ezer frttal gyarapíthatnók azt. Vajha e gondolat többeknek lelkében visszhangra találna!

Kolozsvárt, 1898 február 22-én

FERENCZ JÓZSEF,
unitar. püspök.

Adakozások a tarcsafalvi unitárius templom építésére.

(Ötödik közlemény.)

Gombos Sámuel Sz.-Keresztur 1 frt. Balázs Lajos 20 kr. Varga Mózes 20 kr. Kovács János 20 kr. Albert Sándor 10 kr. Özv. Nagy Lajosné 50 kr. Péter Miklós 20 kr. Id. Tarcsafalvi Samu 10 kr. Vasas Mózes 10 kr. Boldizsár Gáspár 10 kr. Fülöp János 2 kupa törökbuza. Tarcsafalvi Dénes 20 kr. Varga Zsigmond 4 kupa t. Boldizsár Menyhárt 10 kr. Varga Lajos 20 kr. Varga János 1 k. t. Kibédi Sándor 1 k. t. ifj. Tarcsafalvi Mózes 5 kr. Péter Elek 1 k. t. Pap Lajos 50 kr. Pap Áron 8 k. t. Varga Pál 20 kr. Czézár Dániel 50 kr. Györfi Ferencz 50 kr. Miklós György 30 kr. Sz t. - Mihály. Ifj. Pap Pál 50 kr. ifj. Kozma Gergely 20 kr. Farkas János 8 k. t. Osváth Péter 4 k. b. Osváth Gergely 4 k. t. Deák Mihály 20 kr. Deák Sándor 8 k. b. Pap Abel 8 k. t. Deák Borbála 1 k. t. Pap Pál 10 kr. Pap László 30 kr. Deák Daniel 2 k. b. Id. Pap Ferencz 50 kr. Pap Elek 2 k. b. Oszvách Mihály 50 kr. Szász Sámuel 4 k. t. György Mihály 10 kr. Id. Szász Lajos 10 kr. Szász Pál, Molnár Sándor 5—5 kr. Id. Szász Dániel 15 kr. Id. Szász Mózes 20 kr. Pap Dénes 20 kr. Jakab Zsigmond 2 eső t. Pap József tanító 20 kr. Kovács Ferencz 50 kr. Simó János 10 kr. Simon Károly 5 kr. Hrobonyi Adolf 1 frt. Ábrahám Lajos 50 kr. Oszvách Zsigmond 20 kr. Péterfi Elek 10 kr. Körösfői János 20 kr. Deák Dénes 20 kr. Balláné-Fekete Zsuzsánna 50 kr. Magdó Zsigmond 10 kr. Bodor Sámuel 20 kr. Id. Deák Daniel 50 kr. Pap Sámuel 21 kr. Ifj. Szász József 10 kr. Pap József 20 kr. Pap Lajos 5 kr. Pap Zsigmond 50 kr. Id. Szász József 20 kr. Deák István 10 kr. Oszvách Mózes 1 frt. Szabó József 2 kr. Kobátdemetterfalva. Gombos Mihály és neje Vas Anna s leányuk Iza 1 frt 50 kr. (másodsor). A megelőző közleményekkel együtt 320 frt 80 kr.

A lelki Sionra tett minden fillér legyen kedves az Ur előtt.

Tarcsafalva, 1898 jan. 4.

PÁLFY GYÖRGY,
gyűjtő, építető biz. elnök.

WASS SÁNDOR,
gondnok.

ÜRMÖSI SÁNDOR,
lelkész, mint gyűjtő.

Adományok az alsó-felső szováthi unitárius egyházközségben 1897-ben.

1. Bodor János és neje az ur asztalára kenyeret és bort adtak minden urvaesora vételkor. Értéke 14 frt.

2. A templom befedésére adakoztak egyenként 1 frtot: Székely István,

Cserai Márton, Székely János, Cserai Gergely, Cserai Gergely Pólyák, Lakó István, Csete János, Kis Márton, Kádár János, Domokos István, Tóth Mihály, Kovács György, Cserai István, Székely L. János, Székely Miklósné, Székely István ifj., Csete Gergely, Gergely István, Bodor Márton, Bodor János, Székely János ifj., Kis István, Kovács András, Kovács János, Kovács Márton, Székely János, Csete István, Domokos András, Bodor R. Márton, Domokos János, Domokos Samu, Bodor Gergely, Bodor István, Bodovics Márton, Csete István, Pajus Mihály, Zsigmond György, Bodor Márton, Bálinkó István, Szigeti Mihály, Burkus György, Kádár István, Kádár György, Cserai János, Gothárd Sándor ur, Erdődi Ernő ur, Binder János ur, Kovács Elek ur, Dézsi Mihály, Székely Gergely, Bánatos János, Bálinkó István, Székely István, Székely Márton, Csete Márton, Cserai Márton, Bodor György, Székely Gergely, Székely György, Bodor Mihály, Kis György, Balázs István, Székely György P., Málnási Márton, Csete György, Domokos Mihály, Kádár György S., Kádár Mihály Suta, Orbán István, Dombi Andris, Dombi János, Bodor István minyuka, Gergely Sándor, Bodor István, Orbán György, Bodor Antal, Zsigmond Sándor, Kófalvi Andrásné, Csete János, Bálint György, Bálint György ifj., Csete György és András, Balázs György, Dezső János, Dezső Márton, Bakin Márton, Dezső Sándor, Tóth József, Tóth György, Csete János, csacsi Szabó Gergely, Balázs Gergely A., Székely István tótól, Gergely József, Bálinkó György, Bodor György, Pálpeti Gergely. — Egyenként 2 frtot adakoztak: Kun Józsi, Dezső György, Csete György, Domokos János, Csete István, Csete András. — Fejenként 1 frt 50 krt adtak: Kis Márton, Székely Gergely, Székely János, Balázs Gergely, Csete Márton, Orbán György, Bodor Márton, Kádár Mihály, Balázs Jánosné, Balázs András, Csete Mihály, Székely Mihály. — Egyenként 2 frt 50 kr. adtak: Kis Józsi, Csete Gergely. — Fejenként 50 krt adományoztak: Székely Györgyné, Csete Györgyné, Lukó Mártonné, Székely Györgyné, Székely Istvánné, Dezső Mihályné, Kun Józsefné, Dezső György, Tóth Mari k a., Zsigmond Györgyné, Csete János, Csete István, Lukó Gergelyné, Kádár György, Domokos Istvánné, Bodor Márton, Cserai Mártonné, Orbán Györgyné, Csete János, összesen adományoztak 144 forintot.

Felső-Szováth, 1898. január 6.

BODOR ISTVÁN,
gondnok.

DÉZSI MIHÁLY,
unitárius pap.

Nyilvános köszönet. Nem tehetem, hogy e helyen is köszönetemet ne fejezzem ki, kicsiny egyházközségem nevében azon nemeskeblű adakozók szives adományaiért, a kik a veszély pillanatában egyetlen szavamra segítségül jöttek, hogy egyházközségem nevelésügyét megmentsük. Ugyanis iszlói egyházközségemben iskola nem volt soha, a nevelésügy pangott; s felhívásomra, hogy iskola hely és tanítói lagnak egy alkalmas házastelket vásároljunk, Bedő Dénes tur. Sz.-Keresztur 30 frt, Fekete József lelk. 20 frt, Jánosi Samu 10 frt, Dobos József 10 frt, Iszlai Mihály 10 frt, Bartha Sándor 10 frt, Kodok Samu 10 frt, Kodok Mózes 10 frt, Rend Lajos 10 frt, Tóth Ferencz 10 frt, Tóth János 10 frt, Tóth Zsigmond 10 frt, Kleiner János 10 frt, Györffy György 10 frt, Símó Benedek 10 frt, Mihály Miklós 10 frt, Lutyán Mihály 5 frt, Demeter György 5 frt, Tóth Márton 2 frt 50 kr., Iszlai György 2 frt 50 kr. és id. Kis József 1 frt s így összesen 206 frt adományval segítették elő iszlói híveim azt a magasatos célt, mely iskolát és tanítóit állást rendszeresítsünk, mely áldozat, tekintve a mult évi gyenge termést, igen nagy áldozatnak tekinthető, annyival is inkább, mert önként, minden rábeszélés nélkül hozták. Fogadják forró köszönetemet. Isten áldása és szeretete legyen nemes cselekedeteiken.

Iszló, 1898. január 6.

FEKETE JÓZSEF,
unitárius lelkész.

Özv. Szilágyi Józsefné, szül. Lőrincz Rebeka ajándékozott az ekklézsiának egy értékes szőszék-takarót, 18 frt értékben. Mely kegyes adományáért e helyen is köszönetet mond

Martonos, 1898. január 20.

GÁBOR ALBERT,
pap.